حالیہ کتاب اسرار غفلت اور وجہ تواتر دوبارہ چھاپنے کی از مصنف

اولاً اس کتاب اسرار غفلت کو واسطے انتباہ اور بیدار کرنی خفتگان عالم غفلت [illegible] عیسوی میں چھپوا دیا تھا جو کہ ایسے مضمون کہ تمام بنی آدم بندگان خدا کی روز ازل سے جویا اور آرزومند محتاج الیہ ہیں لہذا صد ہا نسخہ مطبوعہ اس کتاب کے فوراً مطبع سے نکلتے ہی ایک روز میں دست بدست بیع ہو گیا اس سبب سے جو اکثر بندگان خدا کو اسکے مضامین سے آگاہی ہوئی سو کوئی ایسا نوع بشر جسکو ایسے مضامین کی جویائی اور خواہش و تمنا بدل نہ ہوگی سو وہ ولی نہیں کہ جسکو چشم و لسان نہ ہووے وہ آدمی نہیں جسے عشق تباہ نہ ہووے لہذا تمام مشتاقان آگاہ ہو کر اور تقاضا تحریر اور تقریر اتمام مطالب اس کتاب کے حد و نہایت سے زیادہ گذرا خصوصاً صاحبدلان با معنی کی تمنا اور طالبان صادق تمام سب طبع ثانی کی زیادہ تر ہوئی اس نظر سے ١٢ اس طبع کو طبع کرانا اگر چہ ہوئی ایک یکبار [illegible] حال تمام ذکر ہو چکا ہے اسکی بہت ضرورت ہے لیکن اس کتاب کا مضمون یہ ہے کہ مثال عالم غیب کا یہ عالم شہادت میں آنکھوں سے دکھا دیا یعنی خیالی کر اس قالب عنصری کو جسکا نام موت رکھا ہی جو کہ یہ اس روح انسانی پر گذرتا ہے سو وہ اسی زندگی دنیا میں [illegible] ظاہر دکھا دیا کہ اسی اسرار کی حال کو سب بندگان خدا سمجھ جاویں لیکن اسکی حقیقت ظاہر کرنا یہ ہے کہ ہر فرد بشر کے دو روحیں ہیں ایک روح حیوانی کہ مدبر بدن کی ہے اسکا نام اصطلاح اطبا میں نفس ہے پس اصلاح اور تدبیر بدن کی غذا کا ہضم کرنا اور سب لطیف تمام اعضا بدن کو پہنچانا اور فضلات دفع کرنا اور مرض کو دفع کرنا اور حفظ اور بقا اس قالب عنصری کی اسی روح حیوانی سے تعلق ہے اور یہی روح حیوانی ذی روح متحرک بالارادہ کے واسطے مسلط ہے پس یہ روح بحکم روح الارواح تدبیر بدن کا تھام لیتی ہے اسکا نام [illegible] پس اس روح حیوانی کی بقا اسی جسم خاکی تک ہے دوسری روح انسانی ہے کہ عقل و فہم و فراست و ادراک و شعور اور ذہن و حافظہ اور بصیرت اور سمع اور بصر اور سب حواس خمسہ اسی روح انسانی سے تعلق رکھتے ہیں اور اسکو فنا نہیں کہ ازلی اور ابدی ہے اسکو کچھ تدبیر بدن کے تعلق نہیں اور اسکے ہونے سے زندگی اور بقا قالب عنصری میں نہیں آتا جیسا کہ کسی آدمی کی عقل و فہم و فراست و ادراک و شعور و ذہن و حافظہ و سمع و بصر کچھ درست نہ ہوگا مگر زندہ رہ سکتا ہے

جیسے کہ سب حیوانات اور بہایم متحرک بالارادہ زندہ ہیں اسکی نظیر حالت خواب مین ہر شخص انکو سوتے دیکھ سکتا ہے
کہ ایک شخص آرام تمام خوش و خرم پلنگ مین لیٹا سوتا اور روح حیوانی طبعیت تدبیر بدن بخوبی تمام بہم نظام
او تدبیر بدن کر رہی ہے اور سب حواس خمسہ اور عقل و فہم و فراست اور ادراک مع حواس ہمراہ روح انسانی کے طلوع
خواب مین سیر و گلزار اور سیرین ہفت اقلیم کی کر رہی ہے اور اس روح حیوانی مدبر بدن سے جدا ہے پس یہی روح انسانی
ازلی اور ابدی ہے اسکو فنا نہین ہے سب حواس خمسہ اور عقل و فہم و ادراک بھی روح انسانی سے متعلق اور ہمراہ
اور بعد جدا ہونے قالب عنصری جسکا نام موت ہے اسکو فنا نہین ہے سب حواس خمسہ اور عقل و شعور و فہم و ادراک اسکے ساتھ
ہر وقت موجود ہے جیسے خواب مین روح حیوانی سے جدا اور سب حواس خمسہ اسکے ہمراہ ہین ظاہر ہے کہ خواب مین دیکھا
اور بعد بیداری کے وہ سب خواب مین یاد ہین پس ان دونو روحون کے سوا ایک لطیفہ روح ربانی کا ناطق
ذات انسان کی جدا ہے کہ نَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي مخصوص اسواسطے حضرت ابو البشر کے ساتھ
اسی روح سے ہے اور یہی اسم مسجود ملایک ہے کہ اگر نبودی ذات حق اندر وجود آب و گل را کی ملک کردے
سجود اسکی شرح دراز ہے کہ کتاب معرفۃ الروح مین بعد حمد و مولف کے مرقوم ہوا اسی روح سے جو ہر فرد بشر کو
نصیب عنایت ہوا اسکی یہ خبر ہے کہ ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِن رُّوحِهِ الی آخرہ جز و ۲۱ سورہ
سجدہ رکوع ۱ پس روح ربانی سے ہر فرد بشر کو نصیب ہے انبیا مین بعد دل آدم کے انتہا کو یُلْقِي الرُّوحَ
مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ الی آخرہ جزو ۲۴ رکوع ۲ پس روح انسانی کو
فنا نہین ہے سب عقل و شعور اور حواس خمسہ اسکے ہمراہ ہین اور اسکے واسطے سب ثواب و عذاب اور حساب و کتاب اور
دوزخ اور بہشت و عدہ اور وعید ہے پس اسکا حال بعد جدا ہونے قالب عنصری کے کسی نے لکھا ہے اور جو لکھا ہے ان الفاظ
کے ساتھ عبارات عربی مین لکھا ہے کہ فہم و ادراک اسکا ہر فرد بشر کم استعداد کو دشوار ہے اور اس رسالہ
مین اس خوبی سے بیان کیا ہے کہ بلا تکلف ہر فرد بشر کی سمجھ مین آ سکتا ہے بلکہ انکو پسند کرینگے
کہ لطف اسکا ملاحظہ کتاب سے تعلق رکھتا ہے اس سبب سے کتاب مقبول دلہا فانظر کیف کان

بسم الله الرحمن الرحیم

سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم

خدا در انتظار حمد ما نیست
محمد حامد حمد خدا بس
محمد از تو میخواهم خدا را
سخن از حاجت افزونتر فضولیست
طپیدن داری از دل بیقرارم
دگر از هر چه گویم اتفاقیست

محمد چشم بر راه ثنا نیست
مناجاتی اگر باید بیان کرد
الهی از تو حب مصطفی را
ز تحریرم غرض عرض هنر نیست
اصول فقه سهل می نگارم
خیال لن ترانی هم ندارم

خدا مدح آفرین مصطفی بس
به بیتی هم قناعت می توان کرد
دگر لب وا کنم عین فضولیست
دماغ شعر را از این پویا خبر نیست
همین چمن گر نسیم در برم ساخت قلیست
دماغ قصه خوانی هم ندارم

اما بعد بر جانان سخن خود ظاهر و تمام عالم و عالمیان را بدین اتفاق است که این همه عالم شهادت که عبارت از عالم ناسوت است با همه مشاهدات چشم ظاهر همه عالم خواب است و این همه رؤیت معاینه را می بینیم چون رؤیا خوابیست همین که چشم گشاد هیچ نبود بلکه این عالم غیب است آن همه عالم بیداریست همین که چشم بند شد از این عالم خواب هیچ نبود پس هر چند ارباب معنی را بدین اتفاق

این رساله اسرار غفلت اسم با مسمی اولی تر نمود چه پیداست در هر کاری که اندک هم غفلت راه می یابد
بر هم میخورد بخلاف کارهای این عالم غفلت که از هوشیاری بر هم میخورند تا اینکه هوشیاران بیدار دل هم
برعایت حفظ و بقای این عالم غفلت با همه هوشیاریها ناگزیر بغفلت بسر برده اند که گفته اند ؎ در کارخانهٔ
که نظامش بغفلت است ٭ هشیار زیستن نه بآئین حکمت است ٭ و هر که در ابتدای حال اندکی هم هوشیار گشته
بکار بر و هرگاه چیزی فهمید تنها ذات خود را از صحبت و معاشرت غافلان عالم بکوه و بیابان می برد
تا مثل افلاطون و لقمان حکیم و دیگر حکمای الهی یا مثل حضرت اویس قرنی و بهلول دانا
تنها گاهی خود را ازین موج بسلامت برده و اگر درین کوچه های غفلت افتاد تا مثل سرمد و منصور
حلاج و شمس تبریز خود را و هم غافلان این عالم غفلت را مبتلا کرد چنانچه از حکایات اینها خود ظاهر است
اکنون سخن درین باقی ماند که اول صورتهای غفلت این عالم غفلت بدیدهٔ ظاهر معائنه کنانیده شود و بعده
هزار گونه حکمتها و مصلحتها و خوبیها که درین پردهٔ غفلت مستتر اند ملاحظه کردنی است که بدولت کار
سکندری غفلت بجهان اگر نمی بود از عمر و هیچ بسر نمی شد ؎ پس اول صورتهای کمال غفلت
ملاحظه کرده شود که سخن امروز فردا یاد نمی ماند اکثر اراده ها میکنیم که فردا این کار ضروری خواهیم کرد
باز چون فردا آمد فراموش میکنیم و هر چند فکر و غور میکنیم که دیروز کدام کار را برای امروز گذاشته بودیم
هرگز باراده خود و قصد خود بیاد نمی آید و بر وقت دیگر بلا اراده یاد می آید یا اینکه شعری یا خود گفته ام
و خوب یاد دارم یا نام کسی از احباب که بواقعی میشناسم و یاد دارم مگر بعض اوقات هر چند فکر و غور میکنیم
آن شعر و نام در دلست مگر باراده خود بیاد نمی آید که بزبان آرم و بر وقت دیگر خود بخود بلا اراده بیاد
می آید چنانکه اوراد و وظائف که هر روز بلا ناغه ورد زبان بوده اند بعض اوقات چنان ذهول هم
میشود که بدون دیدن کتاب هرگز یاد نمی آید یا اینکه بعض حفاظ کامل مستحضر را در عین سورهٔ فاتحه چنان
ذهول واقع شده است که اگر لقمه از مقتدی نرسد نماز فاسد شود پس از جنون ذهول ستی یکے

کما انتقاها ثابت است دوم مشاهده می آید که همه حرکات و سکون تمام اعضا باختیار
و اراده دل است که فرمانفرمای اقلیم بدن همین حضرت دل است انوشته‌اند اگر حضرت قلب
باختیار خود نبوده اند و بقصد و اختیار خود کاری نتوانند کرد بلکه باختیار دیگری بوده اند که
مقلب القلوب شان اوست مفهوم معنی وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ کنایه از همین مقام است که پیغمبر
قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ زیرا که اگر دل باختیار خود بودی
تا هر وقت و هر حال امر فراموش شده را باراده و قصد خود یاد میتوانست کرد چنانکه از دیگر اعضا
باراده و اختیار خود بی تکلف کارها میگیرد وَإِذْ لَيْسَ فَلَيْسَ علیهذا در مقام سهو و فراموشی
کار کرده خود را یاد نتواند کرد و همچنان بقصد خود آنچه یاد دارد فراموش نتواند کرد و نیز نتواند که خیالی
و تصوری که بر دل وارد شده است یا میشود آنرا باراده خود در دل آمدن ندهد از ینجاست که گاه
در حالت و وقت خود چنین مضمون بر دل وارد شد که نظر بر مضمون است نه بر شاعری قافیه پیمائی
این خانه دل جای تو باشد یقین ٭ کن خانه خود صاف و در خانه گزین ٭ کی خانه توانند که
کند خود را صاف ٭ سعی در روبه خانه بیچاره درین ٭ آرایش خانه است در دست یقین
لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي آست مصداق برین ٭ و از همین جاست که تمام مناجات در حال
بی اختیاری دل بی اختیار از دل برآید که بی اختیاری دل از ین پیداست ٭ از زبان
گفتن فقط کافیست گر ذکر خدا ٭ طوطی گویا هزاران در چه نیکوتر زبان ٭ کار و تکلف نیست
لیکن من مکلف بوده ام ٭ گر چه او من هم شدم پس کی تکلف شد مرا ٭ و شمول دل هم اندر
واجب اندرین ٭ حکم قل لا املک لنفسی بود بر انبیا ٭ چونکه حال انبیا باشد چنان با نفس خود
در خصوصیت کجا من دل کجا و کرش کجا ٭ بان مگر آنکس که دل در اختیارش بوده است ٭ خود و
خود سازد و او بخشد جزا ٭ اینکه نفس معترکشتم در اختیار بوده است ٭ با تو میگویم شنیدی ای

فراست ای دوستان ۞ که سعدی خبر داد در بوستان ۞ گدایی که از پادشاهی نفور
۞ بامیدش اندر گدائی صبور ۞ الست از ازل همچنان شان بگوش ۞ بفریاد قالوا بلی
در خروش ۞ پس هر کرا درین عالم غفلت از آن عالم الست حرفی بیاد دادند حالش اینست
که اگر زنده هم ماند درین عالم نماند ؟ چه دنیا چه عقبی چه حور و قصور ۞ سوی الساعین
کل شیء نفور ۞ این یادداشت ازلی که درین عالم غفلت باختیار خود نبوده است
بی خبر تا امید آسانی نیست ۞ اینکه تمام بلند است درین عالم غفلت هیچ فرد بشر را
از زمانه ایام ولادت و رضاعت و شکم مادر هیچ خبر و یاد نیست که چه حال و سرگذشت با خبر
است چه رسد پس اینهمه اگر از غفلت نیست چیست فَانْتَبِهُوا اَیُّهَا الْغَافِلُوْن و غفلتها
که از غفلت خود خبر نداریم و با اینهمه غفلتهای صریح خود را هوشیار میدانیم از نیهم بالاتر غفلت نمایان
ملاحظه کردنی است که از ابتدای عالم و آدم تا اینندم آنچه انبیای رهنما با دین برحق و کتب و
صحایف آسمانی نازل شده اند همه برای انتباه و هدایت غافلان عالم بوده اند مگر از بس
غفلت و گمراهی چنان مُصرّ و مجبول اند که قَتَلَهُمُ الْاَنْبِیَاءَ بِغَیْرِ حَقٍّ وارد است یعنی از غایت
غفلت انبیا را هم قتل ناحق کردند هیچ غفلت عوام کالانعام را اعتبار نیست که خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰی
قُلُوْبِهِمْ را مصداق اند غفلت خواص ملاحظه کردنی است که یکی از انبیا علیهم السلام درباره وفات
خاصه خود از خدا وعده گرفته بود که چند روز قبل مرگ مرا از قرب زمانه موت آگاهی بخشند تا از ادای
حقوق عباد و وصایای ضروری لواحق خود را فارغ کرده مستعد و آماده مرگ باشم که وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ
وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ آمده است هر گاه هنگام اجل موقت قابض الارواح بسر وقتش رسید از نظر
عذر بیان آمد که با وعده چنان بود وقتیکه ملک الموت هیچو عذر و وعده به پیشگاه رب العزة داشت
بجواب ارشاد شد که از بنده ما بگو که وعده با تو همین بود که بکرّات پیشتر از مرگ تو ترا از قرب باشم

موت آگاه و خبردار گردانیم مگر بنظر کمال غفلت تو هر روز هر دم و هر وقت بلکه هر ساعت ترا بار بار
بتاکیدات و انتباه قویه آگاه میکردیم باهم از نهایت غفلت و بیخبری ها هنوز آگاه نشدی غرض
کردگاری و کجا و چگونه مرا آگاه کردی نذار رسید که اول جوان و توانا و قوی بودی تا آنکه پیری رسید
موی بدن که سیاه بود سفید شد یکایک دندان تمام تر فرو ریخت روز بروز ضعف را قوت
و قوت را ضعف پدید آمد پشت راست خم شد طاقت رفتار و گفتار نماند آن دل و حوصله و
اراده و طبیعت نماند در سمع و بصر ضعف قوی تر شد پوست از گوشت جدا شده شکن در شکن افتاد
اشتها باقی نماند اینها همه بیک اعتبار مرگ علامات مرگ نبودند هنوز همچنان غافلی **فاسمع و انتبه**
که همین معامله با هر فرد بشر علی العموم در هر حال ظاهر و نمایانست محتاج بیان نبوده است
با اینهمه انقلابات نمایان مرتبه کمال غفلت را ملاحظه کردنی است که چه طول عمل و طول امل هاست
که حسب حال خود در حالت خود بی اختیار از دل بر آمد که سه طفلی بهزل و بازی و ترک ادب گذشت
عهد شباب در همه عیش و طرب گذشت موی سیه سفید شد و غافلی هنوز بیدار شو که صبح دمید و سیاه
شب گذشت کسی در خانه یا سرا فرود می آید اگر سهلگاه و استغراق در روش شبه انداخته گفته شود
که در این خانه هم دزدان و آگه زیانست تمام شب خوابش نمی آید و تا امکان همان وقت آنخانه یعنی محل
میگذارد بخلاف این سرای فانی که خانه بر آبست فنای خود و خرابی و ویرانی این خانه و سرای
چه قدر یقین میدانند و می بینند باری بدولت همین غفلت این غفلت آباد و آبادست پس
خود ظاهر و صحیح است که اگر اینهمه پرده های غفلت حجاب نبودی چگونه این خانه بر آب چنین پایه
سرای فانی آبادی توانست ماند هر کس را در هر حال **چهار فنا** در پیش بلکه توام است
و انعدام که از بهمان غافل یکی فنای این عالم فانی یقینی دوم هنوز این عالم فانی هم
بصورت گدائی باقیست که فنا و مرگ خود بر آن تقدیم دارد سیوم خود هم بالفعل زنده و این

هست مد ظلها ✤ وصورت ثانی همان است که بالا مذکور شد درین مقام هر کرا انتباه
شد وهوشیار گردید ازین عالم غفلت کناره گزید مثل لقمان حکیم که با همه درازی عمر که
هزار ساله میگویند درین سرای فانی چنان مسافرانه بسر برد که گفته اند ؏ داشت لقمان
یکی کریچه تنگ ✤ چون گلوگاه نای وسینهٔ چنگ ✤ بوالفضولی سوال کرد ببوی ✤
کاین چه جاییست یکدو دست وسه پی ✤ با دل دردناک گریان پیر ✤ گفت هذا
لمن یموت کثیر ✤ ازینجا توان دانست که اگر بنای این عالم باین غفلت شدید نبود
وهر کس مثل لقمان هوشیار زیستی باری این کارخانهٔ عالم غفلت که محض بدولت
غفلت آباد وجاریست کی وچگونه قایم ماندی وعجایب صنایع وبدایع قدرتهای
الهی چگونه ظاهر شدی هر کس از غایت هوشیاری مثل لقمان وافلاطون در شیب کوهها
وصفاکی ویا غاری منتظر مرگ بسر می برد اینهمه نعماهی جهان که لا تحصوها در شان
اوست محض بیکار میبود وهمه کارخانهٔ این عالم برهم میخورد پس ازهمینجا توان دانست که
؏ اگر غفلت درینعالم نبودی ✤ بقای اینجهان یکدم نبودی ✤ اینهمه صورتهای غفلت وتجلیات
غفلت خود بدیهی ونمایانست که حاجت به بیان ندارد پس اینهمه عالم غفلت را بعالم خواب
توان دانست که در حالت خفتن غفلت لابدیست درینصورت صریح تر است که آنچه درینعالم
ظاهر ظاهر می بینند بعینه چنانست که خواب می بینند وخود ظاهر که در عالم خواب چها چها تجلیات
بنظر می آیند همین که چشم کشاد هیچ نبود همچنان این خواب های عالم غفلت که می بینیم همین
که چشم بند شد هیچ نیست چنانکه بیداری این عالم غفلت از چشم کشادن است همچنان بیداری
عالم هوشیاری از چشم بند شدن است که بجای خود گفته شده ؏ بخواب غفلت وبازی
بسر بردم همه عمر ✤ چو چشم بند شود آن زمان شوم بیدار ✤ بجز تنابن حسرت دگر چه خواهم کرد

دران زمان که حسرت هیچ نشاید کارها لاجرم نوعیکه تعبیرات خوابهای اینعالم غفلت هنگام
چشم گشادن می بینید همچنان تعبیرات این عالم خواب بعد چشم بند شدن در انعالم می باشد که
ثواب و عذاب نام آنست و نوعیکه خوابهای اینعالم اکثر پریشان میباشند که هیچ تعبیر ندارند
بلکه بعد بیداری بخوبی یاد هم نمی باشد همچنان عمریکه درین عالم رایگان و بیکار گذشت که بجز غفلتهای
لایعنی و هیچ گناه شرعی هم بر نداشته اند و کار حسنات و ثواب نکرده اند تعبیر همچو خوابهای پریشان
در انعالم بجز حسرت و افسوس هیچ نیست که ثواب و عذاب بر ان مترتب نبوده است و دیگر
درینعالم غفلت بسلامت روی و صلاح و تقوی و خوش معاملگی یا مثل نواب صدر الصدور
بسر می برد تعبیر همچو خوابهایش در انعالم مانند خوابهای راست اینعالم است که انچه در خواب
از راحت و حسنات دید همان تعبیر آن راست براست در انعالم بعد بیداری یافت که خواب
راست محتاج تاویل و تعبیر نمیباشد که مفهوم معنی آیه کریمه از ینمقام خبر میدهد لقد صدق الله
رسوله الرؤیا بالحق الی آخره و آخر کار هر گاه که چشم ظاهر او بند شد در انعالم بیدار
رفته بیدار شد تعبیر اینهمه خوابهای راست در انعالم نیز راست براست یافت چنانکه خوابهای
راست کرداران راست گفتاران راست معامله درینعالم راست براست با نفس الامر واقع میشد
و محتاج تعبیر نمیباشند همچنان در انعالم نیز تعبیرات خوابهای اینعالم از اجر و ثوابات اخروی
راست براست ملیابند که هرگونه اجر و ثواب بهشت حاصل میکنند قوله تعالی فلهم اجر غیر ممنون
اینکه حال خوابها و تعبیرات راست بازان در هر دو جهان بیان شد و عکس آن مثلا
درینعالم کسی بخواب بیند که زر و مال و خزانه بسیار فراهم کرده است بعد بیدار شدن نیست
که زر و مال در دست خود بیند بجز حسرت هیچ نخواهد دید پس همچنان حال تا هنگام چشم و دل
اینعالم خواب است که بعد بیدار شدن در انعالم بیدار بجز حسرت و ندامت هیچ در دست نخواهد بود

واگر درین دنیا چنان بخواب بیند که مال بسیار بفقرا و مساکین خیرات و انفاق میکند البته بعد بیدار شدن
همچنان تعبیر نیک از حصول مال و نعمت در دنیا تحقیق می‌خواه البتہ است پس همچنانست که
در این عالم خواب آنچه از خیرات و حسنات و انفاق میکند تعبیرش در آن عالم بیدار ده چند زیاده تر در آن عالم نعیم
مسلم و موعود تحقیق منصوص است فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا آمده است نظیر اینهم ذات
مستغنی الصفات نواب صدر الصدور آویزه گوش دوران و سرمه چشم نزدیکان است
تمهید نعت احمدی در ضمن همین مضامین بعالم غفلت شان نزول کلام الله
پس برعایت انتظام چنین عالم غفلت چنان قانونی درکار است که جانب حفظ و بقاء و اجرای
اینهمه کاروبار عالم غفلت و اینهمه طول املها که ظاهر است هم بدستور بحال جاری باشد
و هیچگونه درین کمی و نقصان و فتور راه نیابد و جانب آخرت هم که عالم بیداریست از و هیچ وجه
که جزا و سزا و تعبیرات اینهمه خوابهای این عالم خواب همان عالم بیداریست پس آن قانون را
که کلام عالم آفرین است قرآن نام است و در لوح محفوظ است بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ
فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ شان اوست و احکام قانون را شریعت نام است که شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ عبارت
از انست و برای اجرای همه احکام شخصی بچنان صفات درکار است که رعایت هر دو جانب را
داشته باشد تا کارهای این عالم خواب تعبیرات نیکو در آن عالم بیداری دریابد از اینجا است که همه
احکام داد و ستد و خرید و فروخت و نکاح و طلاق و حدود و قصاص و حقوق عباد و حقوق والدین
و قطع و فصل مقدمات و جمیع کارهای این عالم برعایت هر دو عالم بترتیب تمام در آن قانون اعظم
مندرج اند و کسانیکه حسب احکام چنین قانون بکاروبار این عالم تجارت و خرید و فروخت و داد و ستد
وغیره بخوشی سعادتگاه مصروف اند و دست بکار و دل بکارساز دارند صفت حال شان آمده است
لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ الخ پس کارفرمای چنین قانون جناب اگر کسی

از قبیل همچو هوشیاران بودی که در صفت لقمان حکیم و غیر هم گذشت تا بهمان رعایت یک عالم
بیداری ملحوظ میداشت در بصورت اینهمه کارخانه عالم غفلت که کنت کنزا مخفیا شأن
اینست بر همه ظاهر بود و این خود معلوم است که خلقت اینعالم برای معرفت الهی است که
احببت ان اعرف فخلقت الخلق عبارت ازینست اینجا که لفظ احببت آمده است و لفظ
شئت و اردت و اقتضیت که مناسب تر باینمقام بود نآمده است این نکته بسیار بلند و شرح این
دراز که این مختصر بتصریح آن بر نمی تابد و از اصل سخن دور میشود که اینجا اصل سخن از بیان حکمت
عالم غفلات مراد است لاجرم باصل سخن می آییم که سبب خلق عالم برای معرفت است
کنت کنزا دلیل این صفت است پس اگر جاری کننده این قانون جامع کسی از اشیاء
همچو موحدین فنافی الله میبود از اجرای همچو احکام چنین قانون که رعایت هر دو عالم داشته باشد
چگونه صورت می بست که اینهمه عالم غفلات در نظر او باطل مینماید چه دنیا چه عقبی چه حور و قصور
سوی الله عن کل شئ نفوره چنانکه بالا گذشت پس از همچو هوشیاران که فقط کلیم خود از بحر
بدر می برند و از بر آوردن غریق خبر ندارند انتظام چنین عالم غفلت و اجرای احکام همچو قانون
جامع چگونه صورت می بست ازینجاست که در احکام شرائع این قانون اعظم هیچ جا سبب
ترک اینعالم غفلت حکم نیامده است بلکه حکم سواء الطریق همین است که در پرده همین عالم
ظاهر هوشیاری باطن بسر باید برد و صورت هوشیاری باطن و غفلت ظاهر درینعالم غفلات
بدین نمط منصوص و ماموربه بوده است که پیغمبر ما نیز واذکر ربک فی نفسک تضرعا
و خیفة دون الجهر من القول بالغدو و الآصال و لا تکن من الغافلین مراد ازینست که
دست بکار و دل بیار باشد که از ریا و سمعه هم محفوظ است چنانکه بالا مذکور شد پس حاصل سخن
همین است که برعایت اینهمه کارهای عالم غفلت چنان بیدار و هوشیار باشد که در اینعالم بیدار

هم با اینهمه هوشیاران که نقط کلیم خود را در می بر بند غالب نشنیده و دین سعی میکنند که بگیرد عرش
راه لاجرم جاری کنندهٔ چنین قانون و فرمانفرمای حکم کن فیکون آنست که فی مقعد صدق
عند ملیک مقتدر مقام اوست و مبشرا برسول یاتی من بعدی اسمه احمد
نام اوست صلی الله علیه وسلم چون اینها همه در خواب است و در خواب نوع البشر را اختیار معدوم
میباشد لاجرم آن کارفرمای عالم غفلت و اجرا کنندهٔ آن قانون جامع چنان در کار است
که رحمت محض و رافت مجسم باشند با این خفتگان عالم غفلت را بکارهائی که در عالم خواب غفلت
سرزده باشد معذور و معاف داشته نمیری و تفهیم و موعظه حسنه بیدار کرده بجانب او است
هدایت فرماید ازینجا است که آن نازل کنندهٔ قانون اعظم در اصل فطرت آن اجرا کنندهٔ قانون
چنان رافت و رحمت سرشته است که میفرماید لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز علیه
ما عنتم حریص علیکم بالمؤمنین رؤف رحیم حکمت که بهمین امر مامور هم باشد کما قال عز وجل
وما ارسلناک الا رحمة للعالمین زیرا که بدون رافت و رحمت و لینت جمیع گروید گی
خلائق بمحبت و ارادت نمیباشد که میفرماید ولو کنت فظا غلیظ القلب لانفضوا
من حولک فاعف عنهم واستغفر لهم پس این کمال مرتبه رعایت و عذر پذیری
ازین غافلان عالم غفلت توان دید که گناه بسبب غفلت می کنیم و حکم استغفار برای
گناهان من بحبیب خود میفرماید که میفرماید واستغفر لهم و برای پند و موعظت و نصیحت هم
حکم بموعظت حسنه و حکمت نمیری و دلاسا میکند که بحبیب خود حکم میفرماید ادع الی سبیل
ربک بالحکمة والموعظة الحسنة الخ واینکه عالم و تمام دنیا را اخبر ملعون و
لهو ولعب سرشته اند و با اینهمه معایب بی ثبات و فانی هم بوده است و همه خامه‌ها ان باگاه
اکبر با هوشیاران و عقلا و حکمای الهی هزاران معایب و بجو این دنیای فانی ذکر و قصر

گروه اند یا آنکه خود خالق عالم متاع غرور و لهو لعب میفرماید و اموال دنیا را به لفظ فتنه
میفرماید و با همه عیوب نمایان همه خواب خیال چنان که مذکور شد و حبیب او نیز صلی الله
علیه وسلم تمام دنیا را ملعون و جیفه میفرماید پس چه چیز لقا این تمام دنیا بهان حکیم مطلق است
چنان حکیم چرا چنین معایب پیدا فرمود که خود عیوب این بلفظ لهو و لعب و فتنه بیان میفرماید
و با همه عیوب صریح فانی و بی ثبات هم بوده است که خواب و خیال و غفلت محض است پس
درین چه حکمت و چه نکته و چه سر الهی است از همچو حکیم مطلق چنین شئ عیب محض بوجود آمد
یعنی چه که فعل چنان حکیم خالی از حکمت نباید بود بازی درین چه حکمت بوده است لاجرم
اکنون توان دانست که سر این نکته بس باریک و لطیف و بس بلند و دراز است درین
مجال مختصر بشرح این متوجه شدن از اصل مطلب که مراد از بیان اسرار غفلت است
دور افتادنست اگرچه در بیان معنی دنیا بمقامات متفرقه و اوقات مختلفه بقدر مساعدت وقت و
از خامهٔ این سیه نامه برآورده اند بقدر ضرورت مقامات در کتاب تطهیر الایمان و تطهیر الاسلام
و مفتاح الرزق و اسرار حکمت بشرح و بسط تمام ازین خامه برآورده اند که البته دیدنی
و فهمیدنی است مگر چون اینجا هم سخن بدینجا کشید لاجرم بحکم ما لا یدرک کله لا یترک کله
بر بیان این نکتهٔ لطیف اکتفا میرود و چون خالی از لطف نمود لاجرم بصورت موزون
بهر شرط که بخاطر ریخت از ناطقه بخامه و از خامه بنامه سپرده می آید تا بحافظه نزدیکتر
باشد البته دیدنی و فهمیدنی است انه لقول فصل وما هو بالهزل

بیان وجه شر محض بودن دنیا و حکمت الهی که درین مستتر است

دانی که خالق همه دنیا بود حکیم — فعل چنین حکیم نه خالی ز حکمت است — پس اینچه حکمت است که دنیا تمام
رنج و بلا و فتنه و آشوب و آفت است — خود بحیثیت این همه لهو لعب میکند حکیم — ملعون جیفه قول جناب رسالت است

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ

حالی آنکه حبیبش او صلی الله علیه وسلم همین دنیا را مزرع آخرت فرموده است که الدنیا مزرعة الآخرة
پس بصورت جمع بین القولین تناقض چه تواند بود لاجرم سرّ این نکته باید شنید که لفظ دنیا
لهذا عباره نکته‌ی بدو معنی آمده است یکی دنیا از دناءت مشتق است که دنیای دنی عبارت ازین است
صیغه مذکر اسم تفضیل این ادنی آمده است یعنی دنی ترین ادنی بمقابله اعلی است و صیغه
مونث اسم تفضیل دُنیی است بالف مقصوره املای این چنین است و بالف دراز کشیده هم دنیا
در رسم خط کلام الله آمده است پس معایب همین دنیای دنی عقلاً و نقلاً و صراحةً در قرآن و
حدیث ظاهر و باهر است که اندکی ازان بالا در نظم و نثر مرقوم شد و صریح بچشم ظاهر نمایان
و هر کس را بقدر حال خودش بتجربه و معاینه در آمده که محتاج بیان نبوده است دوم
دنیا از دُنُو مشتق است و دُنُو بمعنی نزدیک کننده است یعنی نزدیک کننده بخدا این اسم
صیغه اسم تفضیل بلفظ ادنی آمده است که میفرماید فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ
و هم این را صیغه تانیث اسم تفضیل دُنیی آمده است املای رسم خطا نیهم بالف دراز کشیده
بصورت دنیا روا تواند بود پس این دنیای دُنُو که نزدیک کننده بخداست محض فی بین
آن همه صفات دنیا که در قرآن و حدیث است منسوب بهمین دنیای دُنُو است و آنچه از
معایب دنیا در قرآن و حدیث وارد است منسوب بدنیای دنی است که از دناءت مشتق است
چنانکه بالا گذشت اکنون نکته دیگر بالاتر ازین هم باید شنید که همین عالم ظاهر و دنیا را بلفظ
کنز مخفی در حدیث قدسی تعبیر میفرماید که كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ
پس جانب چنین شی محض عیوب مجسم بی ثبات خالی خواب و خیال مخلفات محض نسبت کنز مخفی
چگونه زیبا تواند بود و آیا درین چه نکته و چه سرّ است زیرا که شان کنز مخفی چنان است که همه [illegible]

بجمیع وجوه نیکوتر باشد فکیف کان کذا باری از خلقت این جیفه شر محض آن کنز مخفی کجا و چگونه
ظاهر شد که فساد و آتش و تمام عالم کون و فساد ظاهر و باهر است که ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ
بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ عبارت از این است پس در چنین فساد ظاهر آن کنز مخفی کجا ظاهر شده بشنید
پرسید ای هوشمند جوابت بگویم گر آید پسند اکنون بگوش دل توان شنید که این عالم غفلت اگر
همه شر نبودی آن کنز مخفی که همه خیر است هرگز ظاهر نشدی ظهور آن کنز مخفی محض بسبب شر و فساد و
این عالم کون و فساد است اینجا که این نکته باریکتر شد شرح این سر از کی ضرورتر شد فَاسْمَعْ
و تأمل ای عزیز دریاب و بهمه گوش باش این آن راز است که ملایک هم در تفحص این حجاب و
استکشاف این حیران ماندند و از جناب باریتعالی عز اسمه پرسیدند و بجز إِنِّي أَعْلَمُ نشنیدند که
لَا عِلْمَ لَنَا گفتند که آخر کار این راز حکمت الهی از خلقت این عالم غفلت خود بخود ظاهر شد مگر ندانی
که هرگاه مشیت ایزدی بخلقت آدم علیه السلام اقتضا فرمود بفرشتگان خطاب شد که خلیفه بروی
زمین پیدا میکنیم کما قال عز و جل إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً
فرشتگان بالاتفاق گفتند آیا پیدا خواهی کرد بر روی زمین همچو کسان را که فساد و خونریزیها بر زمین
برپا کنند کما قال عز و جل أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ یعنی ما همه ملایک تسبیح و تحمید و تقدیس تو میکنیم و بنی آدم
فسق و فجور و فسادات و خونریزیها خواهند کرد کما هو ظاهر و الحق که ملایک را از ازل معصوم
و بری از گناه سرشته اند لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ و صفت و حال
آنها است بخلاف این نوع بشر که همه گناه مجسم مرکب بخطا و در عالم غفلت مبتلا فکیف کان کذا
که كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَىٰ بیان حال او است پس ملایک را بجواب قول آنها از سر این نکته
هیچ ارشاد نشد که در پیدا کردن این خلقت انسانی که سراسر مایه معصیت و طغیانی است

چه حکمت و چه مصلحت یزدانی است بلکه همین قدر مجمل ارشاد شد که انی اعلم ما لا تعلمون
یعنی ما میدانیم آنچه شما نمیدانید و آخرکار خود ظاهر که آنچه معاصی و طغیان و نافرمانیها و خونریزیها
و فسادات از نوع بشر بروی زمین واقع شدند و میشوند محتاج بیان نبوده است که ظهر الفساد
فی البر والبحر بما کسبت ایدی الناس عبارت ازین است آخرکار آنچه فرشتگان
روز اول میگفتند همان ظاهر شد که خود او تعالی سبحانه شکایات طغیان و معاصی بنی آدم
میفرماید که ان الانسان لفی خسر و ان الانسان لیطغی پس مفهوم سر نکته انی اعلم معلوم شد
و گفته فرشتگان درست برآمد و کشته برینها اینکه چنان ملائک معصوم بیگناه را برای سجده
همچو گناه محکم حکم فرمود و چه حکم که ارشاد الملائک را آمد که عذر و انکار نمود بنام راند که مردود و ملعون
ابد گردید پس سر این نکته باریک که از پیدا کردن این خلقت عالم انچنان شر و رو مفاسد آنچه درین
کنز مخفی است البته فهمیدنی و دانستنی است که سر آن مخفی نبوده است بعد ازین فایده عظیم که
درین غفلت صریح مستتر است انشاء الله بقدر مساعدت وقت و وقف خامه نامه خواهد شد
آمده هم در بیان جان سخن * جان من گوش جان بجانب من * پس بیان این کنز مخفی مجملاً این است
که عمده ترین از صفات ذات کبریا و اسمه و جلت عظمته شان توابی و غفاریست که توبه پذیرفتن و
گناه بخشیدن عبارت ازین است هرگاه همه ملائک قطعاً معصوم از گناه پیدا کرده شدند باز
این عالم و آدم را باین شرور و مفاسد و غفلت و گناه مرکب بخطا و نسیان اگر پیدا نمیفرمود
تا ظهور شان توابی و غفاری که مراد از کنز مخفی همین است چگونه صورت می بست پس آن
کنز مخفی همین شان غفاری و توابی است که ظهور آن موقوف بر پیدایش چنین عالم غفلت
مایه شر و رو مفاسد است از مولانا مغربی علیه الرحمة * وجود من همه از تو ظهور تو سرما است
بر فما ظهرت و لولای لم اکن لولا * چنان بگذشت عصیانم ز حد بس که با رو

... خویش * اینقدر بحر رحمت است وسیع * که چو من تیره گنه را امید است * ازینجاست که
گفته شده * چه محض از پی اظهار شان غفاری * برای جرم و گنه خلقت بشر باشد * بهر قدر
که گناه از من زیاده تر آید * ظهور مغفرتش هم زیاده تر باشد * چو بر گناه شد اظهار مغفرت
[illegible] ضرور شد که سوی توبه هم نظر باشد * وگرنه توبه کنم مغفرت نهان ماند * ز خلقتم همه
مقصود [illegible] باشد * همین نه مغفرتش بلکه شان توابی * ز ترک توبه با خفا تمام تر باشد * [illegible]
چو علت غائی ز خلقتم حاصل * بنار سوختن من ضرورتر باشد * کسیکه بهر گناهان و توبه پیدا شد
* گناه میکند از توبه بیخبر باشد * چنانکه کسی چو بد فرخ رود بجای خود است * سوای نار جهنم
کجا مقر باشد * پس ای ظهیر نکردی گر از گنه توبه * بجاست جای تو گر آتش سقر باشد *
چون این مضمون وسعت دریای مغفرت بسط تمام میخواهد و عنان شبدیز قلم در هیچ موقع با [illegible]
خود نمیماند لاجرم در کتاب ظهیر الایمان ظهیر الاسلام و مرافعهٔ قضا و قدر و اسرار حکمت تقدیر ضرورت
مقامات امداد و روح الارواح از صفت این کنز مخفی شرح داده شد اینجا هم که همین بیان [illegible] مقام
البته بقدر ضرورت مقام مهمل نباید گذاشت که سوای انکشاف سر نکته کنز مخفی مفهوم معنی انی اعلم
نیز در ضمن این گفتنی و فهمیدنی است که ملایک معصوم از گناه را برای سجدهٔ چنین گناهگار هم
حکم فرمودن چه حکمت دارد این سر نکتهٔ باریک که ملایک را هم ازین خبر نکرده اند البته فهمیدنی
و بدل داشتنی و یاد گرفتنی است ازینجاست که بصورت موزون سر خاطر نشسته تا بجا قطعه [illegible]
باشد قطعه در بیان سر نکتهٔ کنز مخفی و مفهوم معنی انی اعلم ما لا تعلمون *

چو مقصد [illegible] عبادت و ذکر و طاعت خویش   ز خلق ما همه بودی خدای را مقصود
فرشته [illegible] بی عیب بی شکم بی نفس   نفوس قدسیه معصوم خلق میفرمود
نه [illegible] نفس که اماره است خود بالسوی   دگر تسلط ابلیس هم بر آن افزود

چو نفس داده و محکوم نفس هم کرده است — امور خیر ز محکوم نفس شد مفقود
چگونه نفس بشر بی گنه تواند زیست — نخوانده توبه قرآن حکایت داود
خورش برای گنه خلق کرد گندم را — خورش بنای گنه در بهشت خلق نمود
خود آفرید تقاضای خوردنش در دل — که زینتش ز دگر نعمت بهشت افزود
نه منع کرد ز خوردن ز قرب منع نمود — اشارتی است ز لا تقربا براین موجود
نمود نفس مسلط حریص ممنوعات — چرا اهتمام ز بهر گناه ما فرمود
ازین صریح عیان شد که نوع انسان را — صریح بهر گنه خلق کرد رب ودود
وگرنه بهر عبادت ملک چه کم بودند — نفوس قدسیه هر وقت در قیام قعود
چه حکمت است درین آن حکیم مطلق را — که این قدر پی عصیان اهتمام نمود
بدین شرور چرا داد بر ملک ترجیح — چرا ملائکه بردند جمله سر بسجود
که خود نسبح گفتند و هم نقدس لک — ز انی اعلم آخر بگو مراد چه بود
خودش بشان ملایک بگفت لا یعصون — بود وجود گنه از فرشتگان مفقود
چو فعل شان همه ما یؤمرون بود تمام — بجز امتثال اوامر نمی رسد بوجود
پس از چنین همه شر را به چنین همه خیر — چرا چنین شرف آمد که حکم سجده نمود

جواب

بجا سوال نمودی جواب هم بشنو — بجا است شبه که بر جا حل تو باید بود
بدانکه فعل حکیم است عین حکمت محض — بجرم و معصیتم حکمتی بود موجود
که چون فرشته گنه گر نکردمی من هم — صفات مغفرت و عفو او نمی‌بود
تمام رحمت و غفران و شان توابی — که هست عمده ترین صفات آن معبود

چه کار آمدی آخر کجا شدی همه صرف — چو من گناه نمیکردم او چه می بخشود

رسول گفت شما گر گنه نمیکردید — دگر سوای شما خلقت آمدی بوجود

که او گناه نمودی و می شدی همه عفو — بدین صفت صفت عفو جلوه پیرا نمود (نمایان)

ز ترمذی و نسائی و مسلم و احمد — به بین حصن حصین صاف واضح و مشهود

بیک مقام ز لو لم تخطئوا لجاء الله — دگر صحیح ز لا تقنطوا اشاره نمود

دگر چرا این متواتر نصوص قطعیه — بود صریح بقرآن و هم خبر موجود

۲۸۷ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم والذي نفس محمد بيده لو لم تخطئوا لجاء الله بقوم يخطئون ثم يستغفرون فيغفر لهم رواه الاحمد وابو يعلى

ايضا والذي نفسي بيده لو لم تذنبوا لذهب الله بكم ولجاء بقوم يذنبون فيستغفرون فيغفر لهم من استغفر الله غفر الله له فضلا عليه

که نصوص قطعیه هم بوعده مغفرت متواتر پیوسته و من يعمل سوءا او يظلم نفسه ثم يستغفر الله يجد الله غفورا رحيما بتقید اشعار قطعه

نوشت است ذنب مرا بروز الست — شده هم بوعده ربنا غفور رحیم موعود

چنان که بهر گنه خالق گروه است مرا — برای مغفرت هم کرد همچنان معهود

بشرط توبه مگر گرد مغفرت معمور — بفوت شرط تو شروط هم بود مفقود

هزار بار چو توبه کنی و هم شکنی — بروی تو نکند باب توبه را مسدود

ترا ز توبه هر بار عجز خواهد بود — چه جای عجز دران بحر عفو رحمت وجود

بعذر نفس ترا واشت درگه معذور — بترک توبه مگر هیچ عذر تو نشنود

چو هیچگونه ترا چاره از گنه نبود — مگر برای گنه توبه هم ضرور نمود

چنانکه اولیای اطهار شان تواب بی — شنود با همه عصیان ز توبه ات خشنود
توبهم که بهر گنهکاران و توبه آمده پی — اگر گناه کنی توبه نیز باید زود
صحیح نسألک توبة من قریب بخوان — که از برای چو ما عاصیان خودش فرمود
وگرنه توبه کنی معصیت نهان ماند — ز خلقت تو نشد ظاهر آنچه مقصد بود
پس ای عزیز اگر دیگر گنه شدی معتاد — به ترک توبه مگر عذر تو ندارد سود
ترا که نفس چنان شر محض بخشیدند — بر آن تسلط ابلیس دشمن مردود
نه بهر آنکه تو خود را همی بقهر باشی — بل اینچنین بود از خلق نفس بد مقصود
که تا جهاد بر این نفس شر محض کنی — ملک چگونه توان اینچنین جهاد نمود
هر آنکه نفس ندارد جهاد با که کند — چگونه نفس کشی از ملک رسد بوجود

حکایت هاروت و ماروت

دو از ملائکه بودند بس که عابدتر — ز شر نفس ببابل بچاه رفته فرود
زنی که بود ز زادی ترین نوع بشر — چو زهره بر فلک اینچنین نمود صعود
ازین مقام توان دید فرق بینهما — چنان فرشته به ادنی شد نه همسر بود
ملک بآن همه عصمت کم از بشر باشد — بدین شرور بشر شد فرشته را مسجود
ز انی اعلم بنگر همین مراد بود — که همچو نفس کشی نیاید از ملک بوجود
غرض ز نفس کشی و ز توبه نوع بشر — فروتر آنکه ملک آمد چنانکه شد مسجود
وگرنه النفس از شر او معاذ الله — که هست در حق انسان لربه لکنود
وما اصابک من سیئة فمن نفسک — که شر نفس صریح است شاهد مشهود
وما ابری نفسی چو انبیا گفتند — ز شر او دگری کی بری تواند بود

چو حفظ خود نتوانستی ز شرّ او بارے — هنوز بر تو در توبه هم نشد مسدود

برای مغفرت و توبه واثق و منصوص — چه وعده‌ها ست بقرآن ز هم خبر موجود

صدا است عام چو قُلْ یٰعِبَادِیَ داد — که علی العموم بود ظلّ رحمتش ممدود

برای حیله فقط توبه از تو در کار است — که تا بهانه پئے مغفرت تواند بود

درین خصوص که در باب توبه قطعه دگر — ظهیر گفت بباید بگوش دل بشنود

بوزن و قافیه هم چون برابر است باین — ازین بدان که ز جائی دگر تواند بود

قطعه در باب توبه که انسان در گناه معذور است مگر در توبه معذور نیست

تمام نعمت جنت مباح و هم حاصل — فقط ممانعت از بهر اکل گندم بود

نه از خلیفهٔ حق ضبط شد که گفت آنا — که منهیات مهیا و بیشتر موجود

مباح کمتر و هم دسترس بر آن کمتر — معین نفس هما انست و شیطان مردود

علاوه نفس بود خود حریص ممنوعات — که آدمیم ز نسل همین پدر بوجود

وَمَا اُبَرِّئُ نَفْسِیْ چو گفت یوسف مصر — چه جای که بنده نفس از چنین پدر مولود

بدین وجوه که حفظ از گنه محال بود — سوای توبه چه اصلاح این تواند بود

چو در گناه بارث پدر شدی مجبول — بتوبه نیز طریق پدر توان پیمود

گنه چو کرد پدر رَبَّنَا ظَلَمْنَا نیز — بگفت و ز سر صدق توبه هم بنمود

تو هم اگر خلف الصدق بوده از روے — بیار توبه و میراث او بگیر زود

خدا نکرده نام پدر ز گنه کنے بدنام — بترک توبه شوے پیرو عدوی حسود

بکن عمل چو پدر گر تو ارثش خواهے — که بوده به هُمُ الْوَارِثُوْنَ خود موعود

اگر فروخت بگندم بهشت را پدرت — بحکم تَابَ عَلَیْهِ خرید هم مسعود

فنسی داد گواهی بعذر نسیانش — ولم نجد له عزما تقویتش افزود

مرا چه عذر که دانسته میکنم عصیان — بدون توبه به ابناش کی شوم معدود

شد این نوح معاقب به لیس من اهلک — من این گنه کنم و اهل او توانم بود

اگر نه از پسران همین پدر بودند — که خلد هم نگرفتند در مقام شهود

همین تا آن پسر او که در تدارک آن — نخورد گندم و از نان جو غذا فرمود

همان بهشت که آن را پدر بگندم داد — بجو خریده و بازش بدیگران بخشود

دهم سوال چو انگشتری و هر بنساز — دهد بخلد برین بی سوال حکم درود

پس ای عزیز اگر حجت است نام پدر — خود این چنین پسر است از همین پدر مقصود

عجب که جرم پدر حیله گناه تو شد — به توبه اش نه نظر شد نه این چنین مولود

اگر باین خلاف الصدق صادقی در حب — شدی تو وارث جنت بسهم ضمان خلود

وگر همین نفاق است حسب ظاهر تو — تا آن فریق دگر فی السعیر باید بود

آمدیم به اصل سخن از اینجا توان دانست که آن کنز مخفی همین شان توابی و غفاری و ستاریست که ظهور آن موقوف بر گناه و توبه بوده است لهذا نفس شر محض را که اماره بالسوء است پیدا فرمود تا ترغیب گناه کند مگر فقط بیچاره نفس را بمقابله روح که نفخت فیه من روحی شان اوست چه مایه و چه طاقت بود که غالب آمده تحکم گناه میکنانید کارش از وسوسه بیشتر نبوده است که یوسوس فی صدور الناس عبارت ازین است لاجرم یکی از اقویا او شاد الملائکه را که اصلش از جن بود بتقویت و معاونت نفس اماره مامور فرمود که نامش ابلیس است و بحکم واستفزز من استطعت بصوتک واجلب الخ اورا برین نفس اماره مسلط کرد حکم اغوا داد که تصویر نقشه تسلط او برین نفس اماره و راه دخل او برین نفس چنان کرسیا

بدیدهٔ ظاهر معاینه توانند شد در وقت و حالت خود از خامه این سیه نامه در کتاب تطهیر الایمان
در منزل چهارم بمقام دهم بالطف تمام بر آورده اند که بیتکلف هر کس بچشم سر توانند دید بتخصیص
بر این نفس سرکش هیچکس از انبیا را هم اختیاری نداده اند که وَمَا اُبَرِّئُ نَفْسِیْ اِنَّ النَّفْسَ
لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوْٓءِ خود از زبان حضرت یوسف علیه السلام پیغمبر باید و زمام اختیار این نفس
سرکش خاص بدست خود داشت که با نبی حبیب خود صلی الله علیه وسلم پیغمبر را بیان قل
لَآ اَمْلِكُ لِنَفْسِیْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ الخ پس اینهمه اتهام گناه با مردم و سپردن
نفس اماره و آفرینش این تمام عالم دنیا بچنین شر و محض تا بر اظهار همان کنز مخفی است که
مراد از ظهور شان توابی و غفاری و ستاری است و ظهور همین صفت غفاری با یکمال معرفت الهی
از آنجا بمفهوم معنی این حدیث قدسی توان رسید که وارد است کُنْتُ کَنْزًا مَخْفِیًّا فَاَحْبَبْتُ
اَنْ اُعْرَفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ و آنکه اینهمه عالم را همه خواب و غفلت پیدا فرمود چنانکه بالا بوجوه
نشان داده شد هم ازین است که مایه عذر گناه همه ما عاصیان و حیله نسیان برای قبول
توبه با گنهگاران مهیا باشد که بر حرکات و معاصی عالم خواب سهو و نسیان مواخذه نمی باشد
و ترکیب نوع بشر بسهو و نسیان هم محض برای همین حفظ ما تقدم است که افعال سهو و نسیان
بلا عزم و اراده لایق معذور داشتن می باشد ازینجاست که در ازل هم بهمین عذر نسیان و نبودن
عزم بالقصد حضرت ابو البشر را معذور داشت تا برای توبه پذیر با گنهگاران حجت باشد که
فَنَسِیَ وَلَمْ نَجِدْ لَهٗ عَزْمًا الخ پس در هر کار خیر و شر نیت و اراده را مقدم داشته اند مثلاً اگر
کیسه زری از کسی گم شده بدام مسکین محتاج بحکم تقدیر رسیده باشد آن صاحب زر را هیچگونه
اجر و ثواب این عاید نمیتواند شد که این اتفاق به نیت و اراده او واقع نشده است همچنان اگر
گناهی و عصیانی بلا اراده سهواً واقع شده باشد چگونه احتمال مواخذه چنان از ارحم الراحمین

حیلہ الوہیش عذر پذیریش تواند بود کہ قصد تفتیش در ہمین عالم ظاہر بطور اسوہ ضح ملاحظہ شود کہ لفظ
آب اگر بقصد و علم بشر از حلق فرو شد صوم نمی ماند و کفارہ واجب می آید و بسہو و نسیان
ولا علیہ اگر خوب شکم سیر خورد و آشامد صوم بدستور است فافہم و تامل کہ چہ تقدم تحفظ
برای عذر پذیری ناگہان سحبتم قبل از وجود ما عاصیان تقدیم پذیرفتہ کہ ہمہ عالم را خواب
و غفلت پیدا کرد و نوع بشر را از سہو و نسیان ترکیب داد و بنای این عذر پذیری از ابتدا
ہمین سہو و نسیانست کہ بالا مذکور شد فَنَسِیَ وَلَمْ نَجِدْ لَهٗ عَزْمًا تا اینکہ ہمین عذر نسیان مفاد
فَتَابَ عَلَيْهِ عذر توبہ حضرت ابو البشر پذیرفتہ ہمین معاملہ سنت ابائی را برای ابنای او
تا طلوع آفتاب از مغرب در توبہ باز داشتہ علی العموم او عدہ ہا موکد و متواتر بہ موقوف فرمودہ کہ
صد بار اگر توبہ شکستی باز آ تا اینکہ از غایت کمال جوش شان توابی و غفاری ببدای مغفرت
کبائر ... ہم حکم توبہ و وعدہ مغفرت است و چہ وعدہ کہ فقط بر عفو گناہ اکتفا نیست بلکہ
و تبدیل سیات حسنات را قائم میکند پس بہتر و خوشتر ازین گنج مخفی چہ نعمت تواند بود و اطلاق
لفظ گنج مخفی چہ قدر برین صفت توابی و غفاری زیباتر است چنانکہ آتش در سنگ مخفی است
کہ بدون تحریک چقماق توبہ و ندامت این آتش مخفی بر نمی آید کہ لعل از سنگ خارہ از زیر زمین
بدون شکستن و کافتن بر نمی آید آتش گرانمایہ قہر و عذاب ست از صد ہا آہن از سنگ
بر می آید و این گنج مخفی کہ محض نور و رحمت و مغفرت است بہ آب اشک توبہ و ندامت آتش
قہر را نشانیدہ نور افشانیہا میکند کہ سوای توبہ پذیری و عفو و مغفرت تبدیل ہمہ سیات را
بحسنات مزید میفرماید کہ میفرماید وَالَّذِيْنَ لَا يَدْعُوْنَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا
يَقْتُلُوْنَ النَّفْسَ الَّتِيْ حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُوْنَ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ
يَلْقَ اَثَامًا يُّضٰعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيْهٖ مُهَانًا

إلا من تاب وآمن وعمل عملا صالحا فأولئك يبدل الله سيئاتهم حسنات وكان الله غفورا رحيما ومن تاب وآمن وعمل صالحا فإنه يتوب إلى الله متابا

و بالاتر ازینہم کمال شان مغفرت و توابی ازین آیہ کریمہ توان یافت کہ باعث توبہ و ایمان و مایہ مغفرت و رضوان مثل وحشی نامی گنہگار قاتل حضرت حمزہ علیہ السلام عم نامدار آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بودہ است کہ شان نزول این آیہ کریمہ ہمین است کہ

قل يا عبادي الذين أسرفوا على أنفسهم لا تقنطوا من رحمة الله إن الله يغفر الذنوب جميعا إنه هو الغفور الرحيم

آخر کہ ہمین توبہ و ایمان درین عالم ظاہر چنان اثر قبول توبہ ظاہر شد کہ ہمین وحشی در زمانہ خلافت حضرت صدیق اکبر خلیفہ اول رضی اللہ عنہ مسیلمہ کذاب را کہ بعد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم معاذ اللہ دعوی نبوت کردہ بود بہمان حربہ بیجان گشت کہ حکایت او معروف و در کتب سیر مذکور است پس این ثمرہ یک توبہ است کہ با ہمچو گناہ عظیم و چہ گناہ کہ قتل نفس چنین کہ عم مہربان رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چنین کافر جانشان را بشرف اسلام و قبول توبہ باین مقام رسانید فکیف کہ مومن مسلم ہمین کہ بندامت گناہان گذشتہ مضمون آیت بر دلش غالب آمد و اشک ندامت از چشمش فرو ریخت آن دریای رحمت کہ مخفی کہ صد او را بیان نتوان ایست غنچہ عفو و جوش نیز چنانکہ بالا مذکور است از ہمین مقام سعدی علیہ الرحمۃ در تشبیہ گلستان از حدیث قدسی بشارت میدہد یا ملائکتی لقد استحییت من عبدی فلیس لہ غیری فقد غفرت لہ کہ گفتہ شدہ ۞ چو مومن ہر کہ دارد گنہ بیشمار ۞ بگیرد حدیث و گیسش زار زار کند شرم از حرمش آمرزگار ۞ کرم بین و لطف خداوندگار ۞ گنہ بندہ کردہ است او شرمسار ۞ فایدہ اینکہ اندک از مصلحت و حکمت عالم غفلت و کیفیت نوعی شد

به سهو و نسیان بیان کرده شد که بر سبیل سخن ذکر فواید توبه و استغفار و ثمرات آن به مضامین
ترغیبات تام و تحصیل عام بقدر ضرورت مقام در جولانی خامه سبکخرام باتمام رسید مگر چنان
سخن همین است که هیچ مضامین ترغیبات توبه و فواید و ثمرات توبه زیاده ازین در دفتر دفتر
بسی در علم اخلاق و قرآن و حدیث به بسط تمام مذکور است مگر گفتن و نوشتن و از کتب به سهولت
نقل و بیان کردن سهل است و کردن مشکل بر هر کس که افتاده است میداند که هرگاه این
نفس سرکش را از ایام نادانی و شورش جوانی که با دولت اقتدار و حکومت جمع باشد عادت
معاصی خصوصاً باقتضای نفس شهوانی چنین بمنزله طبیعت ثانی شده چنان گناه عظیم در دل سهل
شده و باز از الطمع بهشت و خوف دوزخ و ترغیب توبه ترک دادن بامکان نفس بشری سهل شود
که در چنین حال و همچو ایام حال طبایع جوانان میباشد که حالیه گفته شد ع باغ و بهار و
و باده جام گر توبه نشکند چه کند در چنین مقام علی هذا که در وقت و حالت خود از خامه بر آید
ع خزان رخت از چمن بربست و بلبل زار زار آید معافم دار ای ناصح که ایام بهار آید
و هم ازین جا باقتضای وقت حسب حال است که ع گر خزان آید شود سرسبز باغ هیچ
توبه بشکستن روا باشد بایام بهار و هم ازینجا بجواب ناصح وقت است که ع دل تو چون
دل من گر بجائی مبتلا باشد درین صورت بحکم هر چه فرمائی روا باشد اینکه حسب حال
و قال خود است باری هر نفس بشر را علی قدر حال همین حال است که در آیام چنانکه
ع در دل هوس گناه و بر لب توبه زین توبه ناصواب یا رب توبه علی هذا خود
که در چنین وقت و حال که در ایام طفلی و جوانی با دولت و حکومت هم جمع باشد خیال توبه و
سخن ناصح را چه مجال و گنجایش میباشد تا اینکه مرتبه از پند و نصایح گذشته توبه باقید و
وابستن دست و پای خود رسید حتی که پادشاه وقت و دستور عهد همه تن به همین کار مصروف

شده‌اند که آنکس را بحکم و تدابیر از مقام شورش باز گشتند مگر چه پیشیوه که سه نه عزیمت اثر کند نه علاج
پس در چنین حال کلمات نصایح و ترغیب توبه را چه تاثیر پیدا شد که مرض از دوامی افزاید و اگر
گاهی بهمین صحبت روح مجرد چنین مضمون بر نفس کار کرد که در همان حال حسب حال سر زد
از قضائی جمله حاجت راحت افزاید کمال * و ز قضائی حاجت اماره افزاید ملال * این کلمات
اندران حالت که باشد از جلال * ورنه اینجا ذلت و خواری ضرر آنجا وبال * لا حاصله بود که
چنین مضمون عالیه چه قدر واقعی و بجا و پر تاثیر است مگر هرگاه که بر وقت ورود همچو مضمون
ندامتی بر طبیعت غالب آمد و دل بجانب توبه مایل هم باشد فوراً نفس و شیطان کار خود می کنند
که اگر این وقت توبه کردم که وقت ندامت و انابت است باز اگر نفس را بتکرار این عادت عادی
نیافتم و خیال بر دل گذرانیدم که چرا توبه کردم و از توبه خود چرا شکستم خود ظاهر که وقت بهمچو نشدم
و حسرت بخاطر خطور کردن کار توبه شکنی میکند فکیف که آهسته آهسته چنین اندیشه و حسرت را
قوت شد و نفس و شیطان که هر دم بکار خود است کار خود کرد تا آخر کار نوبت تا توبه شکنی رسانید
و گناه توبه شکنی بر جمل گناه که از آن توبه کرده ام غالب می نشیند لاجرم توبه ها باید کرد تا نوبت
بگناه عظیم توبه شکنی نرسد پس همچو خیالات که نفس و شیطان از پیشتر کار خود میکنند نوبت تا توبه رسیدن
نمیدهند و اگر رسید مضامین توبه شکنی ها بر خاطر می آراید که او غفور الرحیم و تواب است غافر الذنب
و قابل التوب و ستار و کلام اوست * صد بار اگر توبه شکستی باز آ * پس همچو وساوس شیطانی
در زمانیکه نفس طالب و تقاضای نفسانی غالب باشد کی مضامین توبه و انابت را بر دل
جا کردن میدهند خصوصاً در حالیکه با ایام جوانی و دولت و کامرانی هم جمع باشد زیرا که حضرت شیخ
بدولت محتاجی و تهیدستی خود تعلیم پذیر میشوند که همچو امراض فسادات گندم بسبب بی شدن
پیدا میشوند که عشق مجازی هم بدولت همین گندم یکی از امراض شیری شکم است که صاحب حال

موانع مذکوره مانع دیگر از سالکان دین بالاتفاق اند که مولانا حکیم سنائی خراسانی در کتاب
گلستان ارم میفرمایند ۵ هست مردی ز راه صدق یقین * نقل از سالکان شارع دین
که بسه خصلت بلاکم در بود * رهزن مرد ره نورد بود * اولا ترک توبه بنده * با امید حیات پاینده
دومی ترک توبه از غفلت * بتمنای وسعت رحمت * امر سوم گناه کردن مرد * که یکی روز
توبه خواهم کرد * پس چون مرتبه توبه باین درجه و موانع توبه خصوصاً در عالم جوانی چنان قوی شده
که باندک قصور حسرت قلبی که چرا توبه کردم سبب توبه باطل میشود که خوف مواخذه و جزا [illegible]
توبه قلبی ثانی متصور است که میفرماید وَإِن تُبْدُوا مَا فِي أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُم
بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
پس چون مجال نسبت بازجه بهر وجه چاره و چگونه مضمون توبه بر هیچ قلوب در چنان مجال خیال تحقیق
غالب تواند نشست ازینجاست که کسی را همین مطارحه تا مدت دراز با روح و نفس ماند که کتابی
مسمی باسم مناظره و محاکمه روح با نفس ترتیب یافت که نامش مرافعه قضا و قدر است و کار
بجائی رسید تا اینکه آخر کار بداوری مرافعه خاص احکم الحاکمین نوبت رسید و عقل هم بمقابله نفس
پس پا گردید و روح را هم بمقابله نفس مجال سخن تنگ شد قریب تر شد که نفس اماره بر روح غالب
آید که بعاقبت کار تائید غیبی بمفاد إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي بامداد روح برخاست و مفهوم معنی لیس لک
عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ هویدا شد و از مسند شریعت حکم قول فیصل باصلاح ذات البین بجمعیت روح اجرا
یافت که لطف اینهمه مضامین روحانی بملاحظه کتاب مذکور بر دلها کار میکند بعض آیات
عَلَيْهِ فَلْيُرْجَعْ إِلَيْهِ چون مضامین رساله محاسبة النفس و معالجة النفس هم از ضمیمه سامان
کتاب مرافعه قضا و قدر با انضمام مهر گرد طبع در آمده است حالانکه از ملاحظه صاحبدلان که اهل حصول
مضامین روحانی بوده اند معطل نمانده باشند البته دیدنی و شنیدنی و سنجیدنی و دل نهادنی

که باراده و قصد از جانب متکلم است شرح این معنی بس دراز است که کتابی جداگانه درین باب
خاص از جانب این سیه نامه بر آورده اند که تطهیر الاسلام نام دارد و ذکرش بالا گذشت فلینظر
تتمه آنجا که سخن از بیان اسرار غفلت میرود که افتاد سخن بتوحید افتاد دانیم که امر اهم بود مهمل
گذاشتنی نبود لاجرم بقدر ضرورت مقام عنان خامه کشیده ام اکنون که سخن بر اصل سخن رسید
باید شنید که چون خوب دانسته شد که این عالم محض خواب است و صفت خوابیانست که آنچه
در حالت خواب خود را مرتکب معاصی از قبیل زنا و سرقه و فسق و فجور و قتل نفس دیگر یا
کنند بعد بیداری هیچ در شرع از و مواخذه نبوده است و حد و قصاص شرعی برو لازم
نمی آید بخلاف این اگر حسنات و عبادات را مثل ادای نماز یا رکان درست یا ادای حج لله
یا زیارات عتبات عالیات یا بشارت رویای آنسرور کاینات صلی الله علیه وسلم در عالم رویا
مشاهده کنند یا ثوابات و برکات و ثمرات و تعبیرات نیک آن بی شبهه بعد بیداری هم عاید
حال بودن مسلم است خصوصاً رویت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بالاتفاق ثمرت که ثواب
زیارت فی الحیات می بخشد که در حدیث است مَن رَآنی فی المنام کمن زارنی فی حیاتی
پس همین معامله بمان کار تمام حسنات و سیئات و عبادات که درین عالم غفلت و درین دنیا
واقع میشوند در آن عالم بیداری تصور توان کرد که بر حسنات وعده های اجر و ثواب
موکد و متواتر منصوص و موعود اند و بر سیئات عفو و اغماض و در گذر و وعید از
چنانکه گناهان عالم خواب را درین دنیا بعد بیداری در شرع مواخذه نبوده است همچنان
در آن عالم بیداری همه گناهان این عالم غفلت را بعذر سهو و غفلت و نسیان کمتر مواخذه
و اگر در گذر و اغماض و عفو و غفران است که آنجا وعده و اینجا وعید است و فرق میان
وعده و وعید خود معلوم است که وفای وعده بالضرور مسلم و یقینی است و در

اجرش همین وه چند موعود است * کجا اهل است فضل و رحم و حلم و رافت بخشش سبحانه *
همین لطف و کرم نهایت مرا گستاخ فرموده است * لاجرم چنانکه در عالم مثال آنچه پدید
خوابهای مکروه و مهیب و مشوحش و کبایر مردمان زمانه بعد صدقه و خیرات و توبه و استغفار
بلا فرق نحوست خوابها تعبیر میکنند همچنان است که با همه کبایر و معاصی بعد توبه از میان
رفتن شرط کرده اند که تلافی تمام معاصی و کبایر و سیئات اینجا از خواب میکنند که بعمل صدقه
و خیرات اصلاح خوابهای مکروه می نماید از اینجاست که فضایل و خصوصیه فواید توبه و استغفار
اندکی از بسیار بالا بیان کرده شد و طریق آن آنچه بملاقاتی تلخی با امتحان رسید در
کتاب مطهر الاسلام که ذکرش بالا گذشت از خاصه گذشت که التائب من الذنب
کمن لا ذنب له چون بنهاد لفظ احببت که کمال محبتش باظهار کنز مخفی تقاضا نمود و اسباب
برای اظهار آن درکار شد که ضرورت برای اظهار آن باشد زیرا که لذت طعام در گرسنگی
و لطف آب سرد و شیرین در تشنگی است لهذا پیدا کردن اینعالم غفلت و نقص و تشبه و سلطان
و همچنین شرور و فسادات که ظاهر است ضرور افتاد و تا هر قدر که شدت تقاضای جوع و عطش
زیاده تر است لذت آب سرد و طعام لذیذ هم زیاده تر است چون درین تلذذ و حظوظ و آسایش
فسادات بسیار است که فساد گندم عبارت از این سبب است لیکن بخیال فسادات غذا که هرگونه
علت امراض جسمانی است برای اصلاح و علاج این هرگونه ادویات از نباتات و جمادات
و معدنیات پیدا کرد و برای آنهمه امراض روحانی که در اینعالم خواب از شر نفس و شیطان
تولد میکنند فقط یک دوای کامل و جیره مسیحی که فرد واحد است کافی و وافی شود که نام
او توبه است اندکی از صفت توبه که بالا گذشت نکته دیگر از تاثیر آتش که اینوقت بر دل وارد
شد نیز تشبیهی دارد که هر دوا و وزرا در صورت استعمال تحصیل اثرش و فایده آن

همانجا ملایک عذاب و رحمت در رسیدند و باهم گر مخاصمت کردند و ملایک رحمت گفتند که این کس
به نیت توبه میرفت که زندگیش نفا نکرد و آن غافر الذنب قابل التوب را که در هر حال نظر بر نیت
است لاجرم مستحق مغفرت و رحمت است و ملایک عذاب بالعکس گفتند که آن نیت فقط اراده دلی
بود که آنهم بوقوع نیامد و این قتل نفوس بعمد اکبر الکبایر است صدبار بوقوع آمده لاجرم بهر نمط
مستحق عقوبات و عذابات دوزخ است تا اینکه در همان حالت مخاصمت فرشتگان فرشته دیگر
بحکم غفار بصورت آدمی متجسم شده در رسید و در میان ملایک رحمت و عذاب بطور ثالث حکم گردیده
چنان بحکم احکم الحاکمین حکم کرد که مقدار و مسافت وسعت زمین از مکان مجرم تا مکانی که بدان
ارباب توبه پیمایش کنند هر جانب که مقدار طول ارض زیاده باشد موافق آن حکم کرده شود
اینطرف زمین را بعد احکم شد که از هر طرف خود را فراهم آورده جانب توبه را قریب جانب معصیت
را بعید کنند تا اینکه بعد پیمایش و مقاسمات بقدر یک وجب جانب توبه قریب یافته شد که بحکم
حکم ملایک رحمت دستش گرفته برحمت حق رسانیدند فقط پس معلوم توان کرد که همچو معاملات
و ظهور شان توابی با امم انبیای سابق بود و این خود معلوم است که در امم انبیای سابق
صورت قبول توبه سخت دشوار بود که توبه امت حضرت موسی علیه السلام بجرم گاو پرستی بدون
قتل از دست خود قبول نشد پس هرگاه که مرتبه شان توابی با امم سابق باین غایت است
تکلیف که باین امت مرحومه که پیشتر روز ازل خامه قدرتش به لوح محفوظ بحکم او رقم زده است که
امة مذنبة ورب غفور چنانکه بجای خود در قصیده مناظره گفته شده است ۞ بعد تحریر آن
دیگر چون قلم آماده شده ۞ تا جزای امتش سازد رقم چون دیگران ۞ صیحه زد قهر حق آمد باد یا اقلم
دفعتة شق شد قلم از هیبت حق آن زمان ۞ تا هزاران سال مشغول است شق ماند آن قلم ۞ کاین
نشگافت خامه گوئید از همین باشد نشان ۞ امت مذنب بوده او رب او غفور چون

بدا آمد که اکتب یا قلم این را چنان ❀ پس رقم زد خامهٔ قدرت معا این حکم را ❀ کی نصیب
این رتبه شد بغیر دیگر پیغمبران ❀ وحی سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ چون رسید ❀ جانب آن
شد از بیت المقدس تا آسمان ❀ رتبه اش از عرش و کرسی و ملایک در گذشت ❀ قرب او
تا قاب قوسین است او ادنی بدان ❀ آمدم بر اصل سخن که حدیث مذکور از مسلم و بخاری
در کتاب مشارق الانوار که معروف و مطبوع است مذکور است فانظر تماشا ... بخشش
باراده و نیت توبه با هم انبیای سابق است فکیف که با این است مرحمه در صورت وقوع
توبه به مراتب ازان برتر است الحاصل که اینعالم غفلت و نفوس بشر را تنه محض مایه فتنه
فساد است همین مصلحت آفرید تا سبب گناه بنی آدم شود و خواب غفلت بدین مصلحت آفرید
تا در صورت توبه و استغفار گناهان عالم خواب و غفلت را اعتباری نباشد و جمله توبه و استغفار
شان توابی و غفاری را جلوه دهد که عبارت از کنز مخفی همین شان توابی است و بسبب توبه و استغفار
از گناهان عالم خواب حسابی نگرفته سوای آمرزش گناهان همه سیئات را حسنات بدل کنند
چنانکه تدارک و کفاره خوابهای ... اینعالم غفلت بصدقات و خیرات میکنند فافهم
ازینجاست که بر آداون صدقات چه قدر تاکید است و اجر و ثوابات آن متواتر وارد اند که
إِنَّ اللَّهَ يَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ و در حدیث شریف وارد است
الصدقة تقع على يد الرحمن اینکه اندکی از کیفیت و ماهیت و حکمت و مصلحت عالم خواب
و اسرار غفلت نشان داده شد اکنون اندکی از آن عالم بیداری هم باید شنید چنانکه بیداری از خواب
اینعالم از چشم کشادن است همچنان بیداری آنعالم از چشم بند شدن است همین که این چشم ظاهر
بند شد آن چشم باطن کشاد پس باید دانست که مقابل اینعالم خواب آنعالم بیدار است
چنانکه خفتن اینعالم غفلت از چشم بستن و بیداری از چشم کشادن است همچنان مقابله

درینعالم اجسام و قفس تن که چندروز گرفتار است بمصلحتش حکمتش که در دفتر در کتب
اخلاق عموماً و در تصانیف حجة الاسلام ابوحامد محمد غزالی علیه الرحمة مثل زاد الآخرة و
منهاج السالکین و احیاء العلوم و کیمیای سعادت خصوصاً واضح تر است محتاج بیان
نبوده است و اینهم معلوم و عقیده همه است که روح را فنا نبوده است بعد رهائی
ازین قفس تن بحیات جاودانی میرسد پس بتاثیر اینعالم خواب حال روح اینست که هیچ
ازانعالم سابق یاد ندارد که قبل آمدن درین جسم خاکی کجا بود و چه حال داشت و چگونه
میگذرانید اینکه مرتبه پس بلند و بالاتر است کسی را بسبب کمال غفلت از حال شکم مادر
و ایام شیرخوارگی و صغر سن هم هیچ یاد و خبر نبوده است تا اینکه سخن دیروز امروز بیاد نیست
و شعری که من خود گفته ام و خوب یاد دارم یا اوراد و وظایف که هر روز ورد لوک زبان میخوانم
بعض وقت چنان سهو میشود که هرچند به فکر و غور یاد میکنم هرگز بیاد نمی آید و بوقت دیگر
خود بیاد می آید اینصورت غفلت که بطور بسط بر هر فرد بشر درینعالم غفلت ثابت و محقق است
محتاج شرح و بیان نبوده است و کسی را که اندکی هم ازانعالم یاد دهانیدند درینعالم
نماند بقول سعدی که: الست از ازل همچنان شان بگوش ✽ بفریاد قالوا بلی در خروش
✽ کسی را درین بزم ساغر دهند ✽ که داروی بیهوشیش در دهند ✽ و منتهای کمال غفلت
اینست که اگر کسی فراموشی دیروزه اینعالم را یاد دهانند که شما همچو وعده و اقرار کرده بودند
البته بیاد می تواند آمد مگر فراموشی دیروزه آن عالم را اگر یاد هم دهانند که دیروز در
عالم ارواح بروز الست با تو چنان وعده پیمان آمده بود هرچند بمقام عقیدت تسلیم و
تصدیق میکنند مگر بیاد هرگز نمی آید تا اینکه بمقام تصدیق و حسن عقیدت میگویند نه بیاد
میگویند که: عهد با متعهدان کوهی دلداریم ✽ الخ یا مرغ شاخ درخت لاهوتیم الخ اگر بسیده شعور

که صورت و نقشهٔ آن کرسی و لدار و آن شاخ درخت لاهوت اگر یاد داری بیان کن که چگونه
است یا از یاد خود هیچ نتواند گفت باری آنچه در کتب عقاید دیده و شنیده است بیان نماید اگر
نه از یاد خودش زیرا که اگر یادش بودی هوش گفتن این نظم موزون و درستی وزن قافیه
کجا بودی ع کانرا که خبر شد خبرش باز نیامد پس اینکه حال این عالم غفلت صحیح ظاهر است
بر هر کس میگذرد و هر کس بیدار اند اکنون بمقابله این حال آن عالم بیدار هم باید شنید که بمجرد
بینا شدن چشم حیات از پردهٔ مرگ عالم بیداریست در آن عالم بیداری و هوشیاری
یک یک حرکت و سکون و یک یک سخن نیک و بد و هر جزئیات خورد و نوش این عالم خواب
بتصحیح تمام یاد خواهد آمد چنانکه خوابهای این دنیا بعد بیدار شدن اکثر یاد می باشند که بیان آن
میکنند و تعبیرات می جویند و کارهائیکه درین بیداری دنیا می کنند در عالم خواب هرگز بیاد
نمی مانند مثلاً کسی از عزیز و اقربا و دوست و آشنا یاد دنیا بعد مرگش بخواب بیند هرگز
بیادش نمی آید که از مرگ آنکس سالها گذشته اند که خود گور و کفن کرده فاتحه بر قبرش نیز خوانده ام
اکنون چگونه زنده خوش و خورم سخن میکند زیرا که اگر از حال مرگش در آن عالم رؤیا بیادش
آمدی البته متحیر شدی و از حالش پرسیدی که ترا از دست خود گور و کفن کرده ام اکنون
چگونه زنده بدستور گشته همین که این خواب بیننده بیدار شد همه حکایت خواب که با مرده
سخنها گفته و شنیده بود تمامتر یاد است پس این مضمون ثابت شده است ازین که مضامین
عالم خواب در بیداری یاد میباشد مگر مضامین آن عالم بیداری درین عالم خواب که نامش
دنیا است چگونه یاد توانند ماند این ثبوت صحیح که موافق عقل است عقل هر کس می یابد
اکنون نقلاً نص قرآنی هم باید شنید که او تعالی جل شانه در مصحف عزیز خبر رسیده که اهل جنت
میوه های بهشت خورده محظوظ شده با یکدیگر خواهند گفت که این میوه مثل انارها

نزدیا یاد آلو ربوده است که در دنیا مثل این میخوردیم کما قال عز وجل کلما رزقوا
منها من ثمرة رزقا قالوا هذا الذی رزقنا من قبل یعنی اهل بهشت
هرگاه از فواکه و میوه های بهشت خواهند خورد باهم دیگر خواهند گفت که هذا الذی
رزقنا من قبل یعنی این آن میوه است که پیش ازین در دنیا میخوردیم پس اگر چیزها
این دنیا در آن عالم بیداری یاد نداشته باشند چگونه میوه ها را شناخته و در بهشت توانند گفت
ازینجا است که در آن عالم بیداری یک مقام خاص برای معرفت و شناسائی و گفتگوی
همدیگر همین هست که نامش اعراف است و تفسیر اعراف همین است که باهمدیگر
شناسائیها در آن مقام پیدا شود که پیغمبر باید ونادی اصحاب الاعراف رجالا یعرفونهم
بسیماهم یعنی ندا خواهند کرد اصحاب اعراف آن مردانرا که خواهند شناخت ایشانرا
بدین چهره ها و نشانها آشنا و باز پیغمبر باید ونادی اصحاب النار اصحاب الجنة
و نیز پیغمبر باید ونادی اصحاب الجنة اصحاب النار علی هذا سوره اعراف به بیان این
شناسائیها همدیگر و گفتگوهای یکدیگر است که محتاج بیان نبوده است و هم ازینجا است
که پیغمبر باید یومئذ یتذکر الانسان وانی له الذکری یعنی در آن وقت انسان
از خواب غفلت بیدار شده پند پذیر خواهد شد و کجا مفید است در آن وقت پند پذیری او تقریر
واضح است که در آن عالم بیداری هر یک از غفلتهای این عالم بیدار شده بکمال حسرت خواهد گفت که
یا لیتنی قدمت لحیاتی یعنی ای کاش که تا روز دنیا زنده بودیم که ترک معاصی و ملاهی و
تلافی همه غفلتها تدارک میکردیم پس اگر نافرمانی و غفلتهای این عالم عقوبت و ترک
عبادات و حسنات از غایت غفلت در آن عالم بیداری یک یک بیاد نخواهند آمد تا حسرت
ولهذا بسیار خواهد بود که همین یاد آمدنش مایه اشتعال آتش حسرت است که تا تپش

دوزخ است و همین یاد آمدن ناکامیهای دنیا و هجر و مهیا از نعمت های دنیا بدیدن فور
دخول بهای میوه های بهشت فائده وصل بعد هجران و لذت آب طعام در گرسنگی و تشنگی
خواهد بخشید که نامش بهشت است پس عمده ترین حکمت و مصلحت الهی در غفلتهای این
عالم خواب و نهوشیاریهای آن عالم بیداری صحیح تر اینست که لذت آب و طعام در گرسنگی و
تشنگی است چنانکه قدر وصل بعد هجران و قدر صحت بعد بیماری و قدر عافیت بعد مصیبت
است پس در گرسنگی و تشنگی در صورت نایابی می باشد که در صورت یاب بودن بقدر تشنگی
همین آب سرد در سرما ظاهر است و در حالت نایابی قدرش در گرما بر همچنان بقدر تشنگی
وصل معشوق در حالت امتداد مدت وصل ظاهر که از صورت و قرب زنان نفرت میشود
حتی که مجنون هم لیلی را بعد امتداد مدت وصل پس از سه سال بعد نکاح طلاق داده بود
که در مدت وصل شب و روز سه ساله آنقدر سیری شده بود که نوبت طلاقش رسید
چون بعد طلاق نکاح لیلی با دگری شد و از مجنون افتراق و جدائی قطعی واقع شد باز هیجان
عشق سابق بسبب نایابی هیجان جوش زد که کار بدیوانگی و بادیه گردی کشید و همه
بادیه پیمائی او و جنون او چنانکه معروف است بعد طلاق لیلی واقع شده آخر که آنقدر کار
بکمال سعی و کوشش های ابن عتیق فرزند خلف حضرت صدیق اکبر رضی الله عنهما و بکمال
تنقیدات و حسن تدابیر حضرت امام حسن علیه السلام از شوهر ثانی طلاق یافته بار دیگر
بنکاح مجنون درآمد هر چند این روایت صحیح خلاف مثنویات متعارفه است مگر صحیح
همین است که یکی از شعرای متأخرین که تخلص ناصر است از تاریخ معتبر عربی با
نظر صحت روایت با وجود بودن مثنویات کثیره از استادان سابق خویش تعلیق
کرده است و وجه نبودن این روایت صحیحه در مثنویات استادان عیان می ...

که دران مثنویات نظر بر بیان شورش های عشق بوده است نه اظهار تاریخ وانی چنانکه
مثنوی زلیخای جامی که آنچه از عجائب قدرتهای الهی صورت ملاقات پدر و سجده کردن
و مصالحه و عفو و استغفار برادران و شناسائی همدیگر میان برادران و اتهام دزدی
به برادر حقیقی با بستن پیمانه کیل زرین که بتصریح و تفصیل تمام در سوره یوسف واقع شده است
هیچ ازین مضامین در زلیخای جامی منظوم نبوده است بخلاف این حکایات
شورش و بیقراریهای زلیخا که در کلام الله نبوده است بلکه مبالغه شاعرانه و فقیر
بوده است که محتاج بیان نیست ازآنجا است که حال همه مثنویات عاشقانه شعرا
لیلی و مجنون هم برین نمط توان دانست که عاشقان و شاعران را به تحقیقات چه کار
ع بر آوازه دولاب مستی کننده آمدیم بر اصل سخن الحاصل که بدون درد هجران قدر لذت وصال
وصل نبوده است ع کسی قیمت تندرستی شناخت * که یکچند بیچاره در تب گداخت
پس هر نعمت و دولت این دنیای فانی که زوالش در پی است بسبب کثرت و
اندک استمتاع عارضی او قدر و لذتش در دل نمی ماند که بمنزله عادت میشود و تکلیف که
نعمتها و لذتهای آن عالم جاودانی که هرگز بیم زوال ندارند پس در بهشت کثرت و فراخی
هر نعمت که تصور کرده آید آنجا بهره و دوام آن نیز یقینی پس اگر ازان سیری و تسکین نشد
اینهم مرض و کمال مصیبت و بلا است که چون مرض جوع البقر و استسقا با سیر آب و طعام
سیر نشدن نیز تماشای مصیبت و آزار است و شان بهشت آنست که در وی هیچگونه بلائی
و آزاری نباشد که گفته اند ع بهشت آنجا که آزاری نباشد * کسی را با کسی کاری نباشد
لاجرم سیری و تسکین ازان نعمت ها بهر نمط ضرورتر باشد که از لوازم بهشت است و در صورت
سیری آن لذت و قدر آب و طعام که در گرسنگی و تشنگی است و لذت وصل

بعد هجران کجا که عادت و سیری است که از مزید عادت در ادویات و سمیات و مسکرات
بر طبایع عادت پذیر تأثیر باقی نمی ماند که دوا هم از کثرت و مداومت غذا میشود و فایده
دوا کمتر می بخشد فکیف کان کذا لیس از اینجا فواید فراموشی و غفلتهای انعام غفلت که
هیچ ازان عالم بیداری یاد نمی آید و هم فواید بیداریهای آن عالم بیداری که یک یک
از حالات و معاملات و جزئیات این عالم بیاد خواهد آمد به دیدهٔ دل توان دید و سنجید و بعید
آری دران عالم بیداری که یکیک از مصائب و تکالیف و گرسنگی و تشنگی و تهیدستی و محتاجی
و صدمات درد هجران و بیماریها و هر گونه مصائب و آلام این دار المحن و البلیات که لاحق
دنیا بوده اند و هیچ فرد بشر در هیچ حال بقدر حال خودش ازان خالی نبوده است هر دم یاد
و یکیک به دیدهٔ دل پیش نظر خواهند بود خصوصاً هنگام دیدن هرگونه نعمای جاودانهٔ بهشت
بیاد خواهند آمد که این همان نعمتها است که در دنیا بحسرت آن می مردم و تمنا میکردیم پس
این یاد آمدن لامحاله فایدهٔ لذت وصل بعد هجران و آب و طعام در جوع و عطش خواهد شد
که میفرماید كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ یعنی بخورید
و بیاشامید خوشگوار با مزه بعوض آن نعمت های دنیا که نیافته بودید در ایام خالیه دنیا و بحسرت
گذرانیده بودید حسرت العمر خود در دنیا و این یاد آمدن هر نعمت دنیا ازان آیه کریمه ثابت است
که بالا مرقوم است یعنی قَالُوا هٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ الخ همچنان بمقابلهٔ این بلا عظیم
در کار است که اگر همه هم از لذتهای آن عالم ارواح در ین عالم غفلت بیاد آید یکساعت هم زندگی
دنیا وبال جان شود و هرگز بر هیچ چیز از نعمتهای دنیا دل نشیند و این همه کار و بار عالم
بخواست بر هم خورده و کسانی را که اندکی یاد آمده است بیشتر حال ترک و تجرید آنها بجایی رسیده شد
که صدای الست از ازل همچنان شان بگوش و نفیر یاد قالوا بلی در خروش و هر تبه یاد نعائم

که پس بلند است کسانیکه بگوش یقین شنیده اند گفته اند ﴿ ما متقیان کوی دلداریم
رخ بدنیا و دین نمی آریم ﴾ پس مصلحت غفلتهای اینعالم غفلت و هوشیاری های
آنعالم بیداری از همین جا توان دید و نظیر این که بچشم هر یک نظر می آید پیشتر بیان کرده شد
که در همین زندگانی دنیا دیده می شود یعنی خوابهائی که در دنیا هنگام خفتن می بینیم و بعد از بیداری
تمامتر یاد اند که بیان میکنیم و تعبیرات می جوئیم و کارهائی که در بیداری دنیا میکنیم هرگز در حالت
خفتن و خواب دیدن بیاد نمی آیند حتی که عزیزان اقربا و فرزندان و دوستان را پس از مردن
آنها بخواب می بینیم و صحبتها بخواب میداریم و مکالمه با همدگر میکنیم و اینقدر در آنعالم خواب
بیاد نمی آید که این کس وفات یافته بود و مدتها بر سر قبرش گریسته ایم اکنون چگونه زنده شده
بدستور نشسته سخنان میکند در عالم زندگی هر چند از حالات ولادت و رضاعت مادران
دایگان بیاد میدهانند که تو چنین و چنان حال داشتی مگر من هر چند بسبب چنین راویان بیشمار
یکیک را تصدیق و یقین میکنیم لیکن ممکن نیست که شکل و گر مقدمات زمانه ادراک از چنین یاد و هلی
هم بیاد تواند آمد پس این تاثیر عالم غفلت که صریح و ظاهر معاینه هر فرد بشر است بمقابله آن همه
معاملات جزو کل که در ینعالم غفلت بیاد و هانی هم یاد نمی آیند در آنعالم بیداری خود بخود بیاد
خواهند آمد که عالم بیداریست پس در ینعالم غفلت اینقدر هم بیداری هرگز باختیار خود
نبوده است که بعض هوشیاران کامل و حکمای الهی سابق را منجانب الله حاصل بود که همچو
هوشیاری کامل مایهٔ بر همی اینعالم غفلت است چنانکه بالا بشرح و بسط تمام شرح داده شد از ینجا است
که در شرع هم همچو هوشیاری حکم نبوده است که تکلیف ما لا یطاق است باراده و اختیار خود نبوده است
که ﴿ لا یکلف الله نفسا الا وسعها ﴾ آمده است بقدر طاقت بشری احکام
در آنهم هر گونه آسانیها و عذرات مسموع است که ﴿ یرید الله بکم الیسر و لا یرید بکم العسر ﴾

پس همین قدر بیداری را که درین عالم غفلت باختیار و امکان بشر ممکن است شریعت نام است
و برای همین انتباه و اجرای احکام شریعت یک لک و بست و چهار انبیا درین عالم خواب آمده اند
و علمای راسخون فی العلم را انتهائی نیست بر نهیم اگر بقدر امکان و اختیار خود بیدار نشویم
و آنقدر درین عالم غفلت بیهوش باشیم که بدون توبه ازین جهان رویم تا در آن عالم بیداری
تعبیرات همچو خوابهای خطرناک خود ظاهر است لاجرم درین عالم چنان زیست باید کرد که
خوابهای درست و نیک دیده در آن عالم از تعبیرات نیک بهره مند شویم چنانکه درین عالم دنیا
اگر خوابهای نیک می بینیم از برکات و ثمرات و تعبیرات آن درهمین عالم بعد بیداری بهره مند
میشویم چنانکه بالا تصریح تمام مذکور شد پس درین عالم غفلت این بیداری ظاهر را که شریعت
نام است همین احکام شریعت را از عبادات و اعمال اگر بحکم شارع درست بجا آورد امید از
خداست که باطنش را نیز ظاهر و بیدار کند که وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا
میفرماید مگر برای طهارت ظاهر و باطنت نیز حق کند ظاهر پس طهارت ظاهر را شریعت
نام است طریقش از غسل و وضو و استنجا وغیره که در کتب فقه و رسایل مختصره نظم و نثر اردو
و فارسی متعارف است محتاج بیان نبوده است شریعت بمنزله لفظ و عبارت است و باطن شریعت
را طریقت نام است صورت طهارت و غسل باطن از توبه و استغفار و تقوی و پرهیزگاری است
که اندکی از فواید توبه و استغفار بالا مذکور شد و طریق و دعا غسل باطن که هرگز خیال توبه شکنی
بخاطر نه آید و بنای توبه را باطل نکند در کتاب تطهیر الاسلام نشان داده شد و باطن طریقت
را حقیقت نام است و باطن حقیقت را که حقیقت حقیقت است معرفت نام است که شرح
این بس دراز اندکی در کتاب مشاهدة الحق که از ضمیمه تطهیر الایمان است از جامعه این نامه
بر آورده اند پس شریعت بمنزله لفظ و طریقت بمنزله معنی و حقیقت بمنزله مدعا و معرفت بمنزله

نفس الٰہ عام است مقام شریعت یقین است و مقام طریقت علم الیقین و مقام حقیقت عین الیقین
و مقام معرفت حق الیقین است که عقل و علم را در اینجا بار نیست که گفته اند ؎ این عجب بار گاہی
که در پیش آمده است ٭ عقل مفلس علم درویش آمده است ٭ زیرا که ؎ عقل انسانی بہر سو
خطاست ٭ آنچه در غفلت آید آن خدا است ٭ چنانکه کار افتاده شیراز گفته که ؎ دگر هرگز
عقل را و به نیست ٭ عنانش بگیر و تحیّر کجا است ٭ پس شریعت عالم ناسوت است که در اینجا
در کار و طریقت عالم ملکوت است در اینجا کار العلم الیقین است و حقیقت مقام جبروت که مرتبه
عین الیقین است و معرفت عالم لاهوت است که عین عین الیقین مقام عشق و محبت است که
کار افتاده شیراز اشاره بهمین مقام کرده است ؎ از اینجا بال محبت پری ٭ و فرق میان
عشق و محبت دراز است که اندکی بقدر مساعدت وقت و امداد روح الارواح از جامه گر
این سیه نامه در کتاب تطهیر الاسلام برآورده اند شرح این بس دراز است این رساله مختصر
به بیان آن بر نمی تابد اندکی از مرتبه و ماهیت و مقام عقل و عشق در کتابی که نامش عقل و
عشق است و نیز شان مرتبه محبت که از مقام عشق بالاتر است در کتاب دستور المحبت از رو
آیات قرآنی بلطف تمام ازین خامه برآورده اند فلینظر ثمه ان شاء الله پس بدانکه ابتدا بنای کار ما
در اینجا ظاهر شریعت ظاهر است و بر همین کار هر نفس بشر مامور است و هرگز معاف و معذور
نبوده است مگر بعذرات شرعی که قضا و کفاره آن بدو ان کنتم مریضا او علی سفر فعدة
من ایام اخر طلبیده اعذار نابینا و شکسته پا و مریض هم بقدر احوالهم قبول است و زیاده از حد
طاقت تکلیف نبوده است که منبع باید لیس علی الاعمی حرج ولا علی الاعرج حرج
ولا علی المریض حرج پس هرگاه که این بنای شریعت موافق کتاب و سنت درست شد
کار انسان تاهمین جا است و بهمین مامور شما وقت است و همه انبیا و کتب سماوی همین

احکام شریعت نازل اند چون در مقام شریعت قایم و مستقل شده مرتبهٔ ایمان را که مراد
از گرویدگی و محبت است بتکمیل رسانید بمقامات بالاتر که حقیقت و محبت است رسانیدن
کار اوست که می فرماید اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَیَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ
وُدًّا ۝ ازینجاست که مصرع در شعر کار افتاده شیر از بدین نمط ضم کرده شده ؎ اختیاری
صحبت او نیست ٭ تا که خود جذبهٔ از انسو نیست ٭ آدمی را مجال و قابو نیست ٭ این
سعادت بزور بازو نیست ٭ تا نه بخشد خدای بخشنده ٭ پس کار انسان بقدر اختیار و مقامات
شریعت است تا امکان جز و دست از طلب نکشد تا حاصل شدن مطلوب باختیار مطلوب
است که بعض جا ها سپاریده شده ؎ خون دل در ره طلب خوردن ٭ به که از نا امیدی
افسردن ٭ دل نباید درین ره آزردن ٭ گر نشاید بدوست ره بردن ٭ شرط یاریست
در طلب مردن ٭ پس مثال دیگر در مقام شریعت اینست که هر گاه در طعام هر گونه مصالح
و نمک و روغن و پختن وغیره حسب دستور درست است کار طباخ تا همین جا است همین شریعت
تام است در صورت درستی این کار طباخ درستی ذایقه هم یقینی است این ذایقه را طریقت
و در حقیقت نام است درینجا نکتهٔ باریک کار افتادگان چنان یافته اند که همین طعام را اگر باد و سنگ
همه مصالح طباخ به بدیلی نیت تصرف و تغلب پخت هرگز ذایقهٔ این با آن نمی رسد که
زن منکوحه خانه بکمال محبت در آب و نمک از دست خود می پزد این نکته امتحان رسیده
را هر که خواهد بجای خود امتحان کرده گیرد پس کار ظاهر شریعت همین کار ظاهر است
و کار باطن شریعت کار دل است که نامش محبت است پس عبادت بمحبت در کار است
نه بطور عادت آبائی و رسم پدری که گفته شده ؎ این طاعت من که عادت آبائی است
٭ رسم پدری بود عبادت نبود ٭ گر از طمع بهشت طاعت کردم ٭ این خود عین غش

طاعت نبود؛ ورخوف سقر سبب بود طاعت را؛ جبری حرکت بود ارادت نبود؛ زین خوف طمع اگر بود مزد و ربست؛ گو مزد بود ولی محبت نبود؛ ورخوف حجاب و طمع دیدار است؛ البته بجز کمال غفلت نبود؛ آن خوف و طمع که خوانده در قرآن پاک اینست مراد باز جنت نبود؛ ازینجاست که سفر باید وَادْعُوْهُ خَوْفًا وَّطَمَعًا اِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِیْبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِیْنَ پس این آتش عشق و محبت را در پردهٔ شریعت پنهان کردن از ضروریات اشتغال غفلت است و اگر درین پردهٔ شریعت ضبط کردن نتوانست تا مثل منصور و شمس تبریز از احکام شریعت مرفوع القلم شده ازین عالم غفلت بدر جسته یا مبتلا شده بر سر تازیانهٔ شریعت تادیب یافت که حکایات آنها معروف اند پس اگر هر فرد بشر بهمین هوشیاری باطن مکلف باشد تا همه کارخانهٔ اشتغال غفلت برهم خورد ازینجاست که هوشیاران دانا هم برعایت حفظ اشتغال غفلت درین پردهٔ شریعت دیده و دانسته غافلانه بتغافل بسر برده اند و قول فیصل درین مقام از مضمون این قطعه هنوز روشن توان فهمید که گفته شد قطعه در بیان طریق بسر بردن درین عالم غفلت ۵

قناعت کن فقط بر شرع گر دنیا و دین خواهی — که اهل الجنة بلهٔ عبارت ازهمین باشد

وگر چیزی دگر خواهی بیا در عالم دیگر — که آنجا عشق درکار است عاقل اینچنین باشد

جهان هم یک مکان باشد برو دل بستن ... — بود اهل خدا عاقل که مشتاق مکین باشد

اگرچه عقل و حکم شرع ساقط می شود از وی — که عقل شرع ظاهر بین و عقلش دوربین باشد

یقین علم الیقین عین الیقین شد انتهای آن — مقام عشق زین برتر بود حق الیقین باشد

چه عاشق گم درو شد پس که شارع حکم فرماید — بجز یا هو و یا من هو نه آن باشد نه این باشد

بود در شرع هم تکلیف تا باشد خودی باقی — خودی هم چون درو گم شد چه تکلیف اندرین باشد

ولیکن در حجاب شرع اینجا پرده می باید — که این ره بس خطرناکست و شیطان راهزن باشد

ز بهر شرع گر بیرون قدم زد دام ابلیس است — مخور اینجا فریب نفس زندیقی همین باشد

نمیدانی که سرّ چیست از مقصود او اذنی — در انجا خود همین مسلوک راه شرع دین باشد

که عشق از دل تعلق دارد و ظاهر ادب باید — مگر اتقدیم بر محبوب رب العالمین باشد

بظاهر شرع می باید که بر ظاهر بود حکمش — بباطن در حقیقت باش سالک نیز همین باشد

وقوع فعل در ظاهر در آنجا شرط شد لیکن — و ان تخفوا یحاسبکم به الله اندرین باشد

حقیقت سرّ او باشد بود کتمان او واجب — برای ستر او این پرده شرع متین باشد

چو زو فانی گشت و تعلقش رفت هر فروع الله باشد — پس از فانی چه باقی ماند در شرع مبین باشد

بشرع حق دانسته می باید چو نادانان بسر بردن — نه آن نادان که باطن هم بغفلت همچنین باشد

که باشد همچنین مسعود فی هذه اعمی — چو شد فی هذه اعمی یقینی بالیقین باشد

چنین نادان که شاید مرد طاعت و چنان باید — مگر اعمی از دیدار اله العالمین باشد

ز اهل الجنة بلکه همین نادان بود مقصود — نه آن احمق معاذ الله که از بئس القرین باشد

ظهور این عالم غفلت بظاهر غفلت و خواب است — بظاهر غافل و هشیار باطن اندرین باشد

پس اکنون توان دانست که صفت و کیفیت و حکمت و مصلحت این عالم خواب و طریق ماندن و بود و باش بسر بردن درین عالم غفلت بهمین شرط در اتباع شریعت ماموره است و آنکه تمثیل نسبت طعام بالا مرقوم است که هرگاه همه مصالح و آب و نمک و آتش درست یافت بدرستی ذائقه امید است و اگر همه مصالح آب و نمک درست باشد یا کم زیاده شود یا احتراق شد یا خام ماند همه ذائقه ناقص شد هرگاه ذائقه درست نشد با همه محنت و درستی مصالحه و آب و نمک رایگان است بلکه معرض خطر و بیم جان

فی حُبّه ۔ خَصَّصَ الله فی مودّته ط المختصر کہ شان محبت بس بلند است و کر
اسرار المحبت و اسرار الحکمت و اسرار العشق بسیطی تمام یافته این مجاله مختصر گنجایش آن
برنمی تابد آخر کار مختصر چنان چنان بر دل کشادند که و فور محبت را عشق نام نموده است
بلکه عشق و محبت باهم متضاد و متناقض اند صفت محبت دیگر است و شان عشق دیگر که
عکس آن است این را غفلت گویند کمال عقل و شریعت با محبت شریک است و از عشق
از اول منزل جدا است پس فرق میان عشق و محبت از همین جا پیدا است هرگاه عشق
آمد آداب احکام شریعت را دخلی نماند و محبت عین اتباع شریعت است و شریعت عین
عقل است پس اگر محبت درکار است متابعت شریعت ضرور است که پیغمبر فرموده قُل اِن کنتم
تُحِبّونَ الله فاتّبعونی یُحبِبکُمُ الله ط پس از همین جا توان دانست
که عشق با محبت در حالت واحد جمع نتواند شد که جمع ضدین محال است و شرح این سبب
دراز است که بقدر امداد روح الارواح در کتاب تطهیر الاسلام بصورت فرق میان عشق و محبت
واضح تر ظاهر شده است مَن اَرادَ الاطّلاع علیه فلیرجع الیه ۔ اکنون اسلام
را قیاس باید کرد مومن و جنت و کافر گفته اند که در حدیث آمده است الدُّنیا سِجنُ المُؤمِن
و جَنّةُ الکافِرین درانکشاف این نکته باریک مدتها دل در گرو ماند و کاری بجای
نرسید یعنی مومن اگرچه فاسق و گنهگار باشد مگر بمقابله کفر البته ایمان را شرف بسیار است
با وجود این همه شرف ایمان استحقاق سجن در عالم بهم رسانید و کافر با همه کفر و شرک اگرچه هر گز
حسنات و خیرات و صدقات بعمل آورده باشد بر دولت ایمان چگونه ترجیح تواند یافت
که با همه کفر و شرک دنیا برای او جنت قرار گردید و مومن را با همه ایمان و اسلام سجن گفته
گردید که در عاقبت هم از مواخذات اخروی اطمینان حصول جنت بوثوق

چو نیک درنگرم هر دو رحمت است دوا
دوای تلخ بود بلکه نافع از شیرین
پس آنچه نام بلا کرده ام چو تلخ دواست
وز آنچه نام بر رحمت بود لذیذ دواست
ز خیر آن خبری داد وَعَسَىٰ اَنْ تُحِبُّوا شَیْئًا
ز هر چه هست در آن آرزوی نفس منست
خلاف نفس منست آنچه محض رحمت است
ولی چو مصلحت آن بفهم من ناید
که طفل را چو معلم دهد بسیار [illegible]
وگر کند پی تعلیم زجر و تادیبش
اگر چه در نظر کامل مرحمت است
ولی چو طفل نفهمد بجای شکر [illegible]
اگر رسید بهمان طفل تا بسن شعور
شود به طفل تنبه چو عقل و هوش آرد
بخواب و غفلت و بازی بسر برم همه عمر
بجز ندامت و حسرت چه سود آنکه کرد
غضب که رحمت محض ترا غضب دانم
هوای نفس منست آنچه رحمتش دانم
تمام عمر بسر می برم درین غلطی

ولی چو نفع ندانم کشم ز تلخ انکار
که آن ز رای طبیبانه نیست خواهش [illegible]
که نفس را بود انکار نفع آن بسیار
که حظ نفس بود لیک جانب اضرار
ز شر این بعَسَىٰ اَنْ تُحِبُّوا است اشعار
بخیر و شر بود آن تشبیه با [illegible]
سوای مصلحت خیر نیست آن زنهار
بلا و قهر نهم نام و هم شوم بیزار
چو حسب خواهش نفس است سازد [illegible]
چو نفع آن نشناسد از آن بگیرد [illegible]
تمام خواهش نفس است مایه اضرار
نه از منافع خود آگهی بود نه مضار
در آن زمان بشناسد که چیست نفع و ضرار
منم که تا دم آخر نمی شوم هشیار
چو چشم بسته شود آن زمان شوم بیدار
در آن زمان که ز حسرت نیاید بکار
بجای شکر کنم شکوه تو لیل و نهار
بجای گریه نمایم مسرت بسیار
چه سود گر پشیمان شوم بروز شمار